

Primljeno: 28.5.2024.

Prihvaćeno: 25.6.2024.

DOI: <https://doi.org/10.36506/av.67.3>

Slobodanka Cvetković

Istorijski arhiv Požarevac

Požarevac, Srbija

slobodankasasa@gmail.com

ZAŠTITA OSOBNIH PODATAKA, DOSTUPNOST ARHIVSKOGA GRADIVA I POVIJEST: “HOĆE LI PROŠLOST IMATI IME I PREZIME?”

UDK: 930.25(094.2)

342.738

Pregledni rad

Zaštita privatnosti, zaštita osobe dio je neotuđivih ljudskih prava i u temelju je svih demokratskih društava. S obzirom na nezaustavljive i burne promjene koje nastaju kao posljedica ubrzane digitalizacije, s obzirom na to da se mijenjaju društva i odnosi u njima, da nastaju neke nove vrijednosti i tumačenja, zaštitu privatnosti i osobe počeli smo promatrati i štititi u jednom novom kontekstu. Od toga nisu pošteđeni ni arhivi. Članak razmatra problematiku dostupnosti i korištenja arhivskoga gradiva kroz prizmu zaštite osobnih podataka i arhivskoga zakonodavstva u aktualnim propisima Europske unije, regulative Međunarodnoga arhivskoga vijeća te Republike Srbije i zemalja u okruženju. Pažnja je usmjerena na probleme u primjeni propisa o zaštiti osobnih podataka u arhivima i utjecaj prava na privatnost i zaštitu osobnih podataka, propisa i prakse na budući odnos prema povijesti i sagledavanju prošlosti iz ugla arhivista i povjesničara. Cilj je rada poziv na dijalog i razmišljanje, uočavanje problema i traženje mogućih rješenja.

Ključne riječi: arhivi; dostupnost; korištenje arhivskog gradiva; arhivsko gradivo; privatnost; osobni podatak; tajni podatak; povijest; historiografija; prošlost

1. Uvod

Povijest, historija, istorija (grč. *ιστορία*) je znanost o ljudima (u) i prošlim vremenima. Ona proučava događaje iz prošlosti na nekom prostoru i u nekom vremenu te njihov utjecaj na čovjeka kao društveno biće, odnosno utjecaj i ulogu čovjeka u tim događajima. Bez čovjeka kao čimbenika, kao onoga tko ju stvara i pokreće, ali i onoga tko ju proučava, izučava, čuva i za nju pokazuje zanimanje, nema ni povijesti kao znanosti o prošlosti ljudske zajednice.¹

Čovjek je od prvih pećinskih crteža pa do danas na Internetu na različite načine pokušavao sebe iskazati, ostaviti traga i ostati zapamćen. U davnoj prošlosti samo su rijetki postali i ostali povijesne osobe, zapamćeni do današnjih dana, najčešće zahvaljujući tomu što je o njima ostao sačuvan neki pisani ili materijalni trag. Razvojem pismenosti, državne i crkvene administracije, i običan čovjek postajao je na neki način javna povijesna osoba. To je počelo od trenutka kada su vladari ili crkva odlučili evidentirati svoje podanike ili vjernike koji trebaju platiti porez ili se odazvati vojnoj obvezi, ili kada je vlast počela bilježiti sudske sporove, ostavinske rasprave i druge postupke pred sudovima, kada je crkva ili država počela evidentirati svako rođeno dijete, vjenčanje ili smrt; kada su pojedinci počeli bilježiti događaje iz svojega i života drugih te ostavljati te zapise za buduća vremena (dnevници, memoari, kronike i dr.). Time je pojedinac s manjom ili većom ulogom u društvu i vremenu u kojem je živio postajao na neki način "javna povijesna osoba", a svatko onaj čije je ime u tim spisima preživjelo izazove vremena ostao je zabilježen za vječnost.

Nasuprot tomu, u antičkom Rimu postojao je izraz *damnatio memoriae*, koji je označavao zabranu sjećanja. Može se prevesti i kao "protjeran iz javne uspomene". To je bila vrsta javne posthumne kazne koju je rimski Senat mogao izreći povodom izdaje ili neke druge krivice ili sramote učinjene Rimskomu Carstvu. Izricana je i protiv preminulih ili ubijenih rimskih careva.² Kazna je izvršavana spaljivanjem i uklanjanjem svega što ima veze s osobom kojoj je kazna izrečena, brisanjem njezina imena iz svih spisa, pa čak i s nadgrobnih spomenika.³

Do trenutka kada je digitalna realnost ovladala našom svakodnevnicom i našim životima, o potencijalnom sukobu prava na privatnost i prava na povijest i na pamćenje nije se mnogo razmišljalo. Dokumenti su bili izvor istraživanja i proučavanja prošlosti. Današnje vrijeme ipak donosi nove izazove i nova preispitivanja.

¹ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза* (Београд: Просвета, 2004), стр. 358, св. *историја*. 1. зnanost која истражује и проучава прошлост; 2. повјесница (књига, удџбеник); 3. прича, догађај. "Историографија" од грчких ријечи *historia* и *grapho* – писање "историје".

² "Damnatio memoriae," *Hrvatska enciklopedija*, приступљено 25. rujna 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/damnatio-memoriae>.

³ Има аутора који сматрају да *damnatio memoriae* није увјек служила за брисање из сјећања, него више за обећавање сјећања. Усп. W. Charles Hedrick, *History and Silence: Purge and Rehabilitation of Memory in Late Antiquity* (Austin: University of Texas, 2000), стр. xii.

Nesporno je to da je pravo na privatnost i za autora ovoga teksta, a i za današnje društvo, jedno od osnovnih ljudskih prava na koje se često pozivamo. Međutim, može li to pravo narušiti ili osporiti neka druga prava, među njima i pravo na povijesno pamćenje i cjelovitu sliku o prošlosti? Ne možemo danas da se ne upitamo hoće li moderno društvo promijeniti čovjekovu potrebu da ostavi traga o sebi, da bude upamćen? Hoće li zaborav prestati biti promatran kao kazna, kao osuda, nego kao pravo pojedinca na izbor? Hoće li o nama ostati samo selektivno sačuvani podatci jer će pravo na privatnost, nevidljivost i pravo na zaborav biti važnije od prava (i obveze prema budućim generacijama) na čuvanje i njegovanje pamćenja? Kakvo će biti, kako će se graditi i stvarati pamćenje o prošlosti u vremenu koje dolazi, društva koje ne želi ostavljati podatke o sebi?

2. Regulativa Europske unije o zaštiti privatnosti

Od najranijih vremena čovjek je štitio svoju privatnost. U moderno vrijeme pravo na privatnost proklamirano je kao jedno od osnovnih ljudskih prava međunarodnim sporazumima i konvencijama, ustavima i zakonima država i zajednica.⁴ Pravo na privatnost povezano je s pravima na poštovanje osobe, privatnoga i obiteljskoga života, slobode izražavanja, posjedovanja i izražavanja vlastitoga mišljenja. Pored prava, propisi podrazumijevaju i ograničenja u pogledu privatnosti, dužnosti i odgovornosti koje može nametnuti zakon u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnoga integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprječavanja otkrivanja informacija dobivenih u povjerenju ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudstva i dr.

Digitalno doba i njegove mogućnosti utjecali su na stvaranje novih načina povrede privatnosti, najčešće zlorabom naših osobnih podataka koje u digitalnom svijetu "ostavljam" za sobom. »Danas najobičniji sajt prikuplja podatke svojih korisnika širom sveta, oni zatim u deliću sekunde nastavljaju svoje putovanje ka server salama koje se nalaze u sedištimama vlasnika ovih sajtova, ali mnogo češće i na *cloud* serverima za koje često ni sami vlasnici sajtova nisu sigurni gde se nalaze. Nakon toga se tim podacima opet pristupa sa svih krajeva zemaljske kugle.

⁴ United Nations, "Opšta deklaracija o pravima čoveka," *United Nations*, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/serbian-latin-srpski>; Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, *Службени лист СЦГ: Међународни уговори*, 9/2003, 5/2005, 7/2005; usр. *Службени гласник Републике Србије: Међународни уговори*, 12/2010, 10/2015; Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ: Међународни уговори*, 7/1971. Odredbama članka 17 Međunarodnoga pakta o građanskim i političkim pravima utvrđeno je da nitko ne može biti predmet samovoljnih ili nezakonitih miješanja u njegov privatni život, u njegovu obitelj, u njegov stan ili njegovu prepisku, ni nezakonitih povreda nanesenih njegovoj časti i njegovu ugledu, kao i da svaka osoba ima pravo na zaštitu zakona protiv takvih miješanja ili povreda.

To znači da podaci o ličnosti često vode uzbudljive živote⁵, slikovito taj put opisuju stručnjaci. Kako mogućnosti korištenja i zloraba u digitalnom svijetu rastu, tako je i potreba čovjeka da zaštiti ono što ga čini jedinstvenom jedinkom sve veća. Jedan od najčešćih oblika ugrožavanja ljudskoga identiteta danas je neovlašteno praćenje, prikupljanje i obrada informacija o korisnicima Interneta. Sve što radimo na Internetu, sve stranice koje posjećujemo, "lajkovi" koje dodjeljujemo, stranice i profili koje pratimo ili blokiramo, sve to čini podatke o nama kojih često nismo ni svjesni, a koji se na različite načine obrađuju i analiziraju, a naše se osobnosti na osnovu njih profiliraju. Umjetna inteligencija već stvara i stvarat će u budućnosti još delikatnije izazove na polju zaštite privatnosti. Želeći da ih otkloni ili bar smanji i svede na minimum, ali i da regulira rastuće tržište osobnih podataka,⁶ doneseni su propisi kojima je osobne podatke svakoga pojedinca trebalo zaštititi od zloraba.⁷

U tom je smislu Europska unija 23. studenoga 1995. godine usvojila Direktivu 95/46, kojom je prvi put detaljno regulirano područje zaštite osobnih podataka⁸ kako bi se osigurala privatnost korisnika Interneta, a s druge strane omogućio slobodan i siguran promet osobnih podataka između članica Europske unije.⁹ Kasnije je donesena i Direktiva 2002/58/EZ Europskoga parlamenta i Vijeća od 12. lipnja 2002. godine o obradi osobnih podataka i zaštiti privatnosti u području elektroničkih komunikacija.¹⁰

Dva desetljeća poslije, utvrđeno je da postojeća direktiva ne može pratiti razvoj informacijskih tehnologija ni regulirati sve načine prikupljanja, obrade i, na kraju, zlorabe osobnih podataka, pa je donesena Uredba (EU) 2016/679

⁵ Danilo Krivokapić i Đorđe Krivokapić, "GDPR dolazi u Srbiju – sve što treba da znate o novoj regulativi za zaštitu podataka o ličnosti," *Startit*, 11. studenoga 2017., pristupljeno 25. rujna 2024., <https://startit.rs/gdpr-dolazi-u-srbiju-sve-sto-treba-da-znate-o-novoj-regulativi-za-zastitu-podataka-o-licnosti/>.

⁶ Neke su procjene da je vrijednost te ekonomije podataka u Europi 2019. godine iznosila više od četiri stotine milijardi eura. Marija Majstorović, "Opšta uredba Evropskog parlamenta i Saveta Evropske unije o zaštiti podataka (GDPR) – pregled i novine," *Evropsko zakonodavstvo* 19, br. 73-74 (2020): str. 100.

⁷ Jozo Ivanović, "Pravo na informacije i ekonomija podataka," u *Dostupnost arhivskog gradiva*, ur. Silvija Babić (Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2014), str. 23-60.

⁸ Tu se ne bavimo razvojem zakonodavstva u vezi s pravom na privatnost i zaštitu podataka. Detaljnije o tom u Europi i u Republici Srbiji usp. Stefan Andonović i Dragan Prlja, *Osnovi prava zaštite podataka o ličnosti* (Beograd: Institut za uporedno pravo, 2020), str. 38-54.

⁹ Direktiva 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 24. listopada 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka, *Službeni list Europske unije*, 13/sv. 7/1995, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0046>.

¹⁰ Direktiva 2002/58/EZ Europskog Parlamenta i Vijeća od 12. srpnja 2002. o obradi osobnih podataka i zaštiti privatnosti u području elektroničkih komunikacija (Direktiva o privatnosti i elektroničkim komunikacijama), *Službeni list Europske unije*, 13/sv. 52/2002, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0058>.

Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka) (eng. *General Data Protection Regulation*, GDPR).¹¹ GDPR regulira način korištenja osobnih podataka građana Europske unije uzimajući u obzir i nove tehnologije kao što su *big data*, mobilne aplikacije, društvene mreže i slično.¹² Njome je predviđeno da se svaka organizacija koja na bilo koji način obrađuje podatke građana Europske unije mora pridržavati pravila definiranih u GDPR-u u vezi sa zaštitom osobnih podataka, bez obzira na to je li joj sjedište u okviru ili izvan Europske unije.¹³ GDPR-om je propisano pravo svakoga građanina da zna razloge zašto se njegovi podatci uzimaju, tko ih uzima i u koju svrhu, na koji rok. Građanin ima pravo uvida u svoje podatke, pravo tražiti njihovu izmjenu, pa i brisanje. Pored GDPR-a donesena je i Direktiva (EU) 2016/680 Europskog Parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka od strane nadležnih tijela u svrhe sprečavanja, istrage, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Okvirne odluke Vijeća 2008/977/PUP, poznata kao *Law Enforcement Directive* (LED), popularno nazvana "policijska direktiva".¹⁴ Ta dva dokumenta objavljena su istoga dana, ali je primjena GDPR-a odložena do 25. svibnja 2018. godine. Predmet je oba dokumenta zaštita osobnih podataka, utvrđivanje pravila za obradu osobnih podataka kroz načela obrade, propisivanje prava osoba na koje se podatci odnose, obveze rukovatelja i obrađivača, uvjeta za prijenos podataka u druge države i međunarodne organizacije, uloge nezavisnih nadzornih tijela, njihove suradnje, pravne lijekove, odgovornosti i sankcije. Države članice Europske unije su u skladu s odredbama GDPR-a usuglasile i svoja zakonodavstva.¹⁵ Prateći ta dva dokumenta, Europska arhivska grupa (European Archives Group, EAG) pripremila je poseban dokument *Guidance on data protection for archive services* ("Smjernice o zaštiti podataka za

¹¹ Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka) (Tekst značajan za EGP). *Službeni list Europske unije*, L 119/1, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.

¹² "Најчешће постављена питања у вези са применом опште уредбе о заштити података (GDPR)," *Neobilten*, 8. lipnja 2018., pristupljeno 25. rujna 2024., <https://www.neobilten.com/najcesce-postavljena-pitanja-u-vezi-sa-primenom-opste-uredbe-o-zastiti-podataka-gdpr/>.

¹³ Krivokapić i Krivokapić, "GDPR dolazi u Srbiju."

¹⁴ Direktiva (EU) 2016/680 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. travnja 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka od strane nadležnih tijela u svrhe sprečavanja, istrage, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Okvirne odluke Vijeća 2008/977/PUP, *Službeni list Europske unije*, L 119/89, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0680>.

¹⁵ Andonović i Prlja, *Osnovi prava zaštite podataka o ličnosti*, str. 119-150.

arhivske službe")¹⁶ s ciljem da pruži osnovne informacije i praktična uputstva arhivskim službama, ali i svim javnim i privatnim ustanovama koje čuvaju arhivsko gradivo. Svjesni da je najveća opasnost po ljudsku privatnost upravo u digitalnom svijetu, i Opća skupština Ujedinjenih naroda donijela je 16. prosinca 2020. rezoluciju 75/176 *The right to privacy in the digital age* ("Pravo na privatnost u digitalno doba").¹⁷

3. Regulativa o zaštiti privatnosti u Republici Srbiji

Republika Srbija, iako tek u postupku pridruživanja, u skladu je sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju Europskoj uniji¹⁸ radi usuglašavanja propisa s propisima Europske unije, dotadašnji Zakon o zaštiti podataka o ličnosti donesen 2008. godine¹⁹ zamijenila novim Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti 2018. godine, koji je stupio na snagu u kolovozu 2019. godine.²⁰ Kao razlog za donošenje novoga zakona u obrazloženju je navedeno da postojeći pravni okvir zaštite osobnih podataka »nije mogao adekvatno da obezbedi nesmetano ostvarivanje prava na zaštitu podataka o ličnosti u svim oblastima«. ²¹ Temelj za

¹⁶ "Guidance on data protection for archive services: EAG guidelines on the implementation of the General Data Protection Regulation in the archive sector, European Archives Group, October 2018," European Commission, pristupljeno 31. srpnja 2024., https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/service-standards-and-principles/transparency/freedom-information/access-documents/information-and-document-management/archival-policy/european-archives-group/guidance-data-protection-archive-services_en; usp. Nenad Bukvić, "Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR) i opis osobnih podataka u rhivskom gradivu: o nekim praktičnim i etičkim aspektima," *Arhivski vjesnik* 63 (2020): str. 21.

¹⁷ "Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2020: 75/176. The right to privacy in the digital age," *United Nations Digital Library*, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://digitallibrary.un.org/record/3896430?v=pdf>.

¹⁸ Zakon o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane, *Službeni glasnik Republike Srbije: Međunarodni ugovori*, 83/2008, čl. 81.

¹⁹ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 97/2008, 104/2009, 68/2012, 107/2012. Zakon o zaštiti podataka o ličnosti iz 2008. godine više je puta mijenjan i dopunjavao. O povijesti zaštite osobnih podataka usp. Andonović i Prlja, *Osnovi prava zaštite podataka o ličnosti*, str. 50-53.

²⁰ Nešto prije Zakona o zaštiti podataka o ličnosti iz 2018. godine, donesen je i Zakon o evidencijama i obradi podataka u oblasti unutrašnjih poslova, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 24/2018.

²¹ U obrazloženju za donošenje novoga zakona navedeno je i da je od početka primjene prema izvješćima Europske komisije o napretku Republike Srbije, zakon iz 2008. godine ocjenjivan kao djelomično usklađen s relevantnim propisima Europske unije u tom području. Usp. "Zašto nam je potreban novi zakon o zaštiti podataka o ličnosti," *Republički sekretarijat za javne politike Vlade Republike Srbije*, 9. srpnja 2018., pristupljeno 25. rujna 2024., <https://rsjp.gov.rs/upload/Obrazlozenje%20Zakona%20o%20zastiti%20podataka%20o%20licnosti-9.7.2018.pdf>.

donošenje Zakona o zaštiti podataka o ličnosti sadržan je u čl. 42 Ustava Republike Srbije.²²

Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti u Republici Srbiji i njegovim sadržajem nećemo se detaljnije baviti jer je njegov sadržaj u manjoj ili većoj mjeri identičan sa sadržajem GDPR-a, pa samim tim i s propisima većine država Europske unije.²³ Zakonom se nećemo baviti ni u smislu obveza arhiva kao rukovatelja ili obrađivača podataka, nego ćemo promatrati pojam "arhiviranja u javnom interesu" kao procesa koji je preduvjet za dolazak arhivskoga gradiva u arhive kao ustanove zaštite. Tako Zakon, definirajući načela obrade, navodi da se »podaci mogu prikupljati u svrhe koje su konkretno određene, izričite, opravdane i zakonite i dalje se ne mogu obrađivati na način koji nije u skladu sa tim svrhama« (čl. 5), s izuzetkom da je »obrada dozvoljena ako se dalja obrada vrši u svrhe arhiviranja u javnom interesu, u svrhe naučnog ili istorijskog istraživanja, kao i u statističke svrhe, u skladu sa ovim zakonom« (čl. 6). Definirano je da osobni podatci prikupljeni od strane nadležnih tijela za posebne svrhe »ne mogu se obrađivati u svrhu koja je različita od svrhe za koju su podaci prikupljeni, osim ako je ta dalja obrada propisana zakonom« (čl. 7). Između ostaloga je određeno da obrada koju provode nadležna tijela za posebne svrhe »može da obuhvati arhiviranje podataka o ličnosti u javnom interesu, odnosno njihovo korišćenje u naučne, statističke ili istorijske svrhe, pod uslovom da se primenjuju odgovarajuće tehničke, organizacione i kadrovske mere u cilju zaštite prava i sloboda lica na koje se podaci odnose«. Predviđen je izuzetak od čuvanja duže od roka koji je neophodan za ostvarivanje svrhe obrade, te je navedeno da se »podaci o ličnosti koji se obrađuju isključivo u svrhe arhiviranja u javnom interesu, u svrhe naučnog ili istorijskog istraživanja, kao i u statističke svrhe, mogu čuvati i u dužem roku, uz poštovanje odredaba ovog zakona o primeni odgovarajućih tehničkih, organizacionih i kadrovskih mera, a u cilju zaštite prava i sloboda lica na koje se podaci odnose« (čl. 8). Članak 17 navodi da je zabranjena obrada kojom se otkriva rasno ili etničko podrijetlo, političko mišljenje, vjersko ili filozofsko uvjerenje ili članstvo u sindikatu, kao i obrada genetskih podataka, biometrijskih podataka s ciljem jedinstvene identifikacije osoba, podataka o zdravstvenom stanju ili podataka o seksualnom životu ili seksualnoj orijentaciji fizičke osobe. Navodi i izuzetke, između ostalih i izuzeće od zabrane obrade »kada je obrada neophodna u svrhe arhiviranja u javnom interesu, u svrhe naučnog ili istorijskog

²² Ustavom je zajamčena zaštita osobnih podataka, propisano da prikupljanje, držanje, obrada i korišćenje podataka mora biti uređeno zakonom, a uporaba osobnih podataka izvan svrhe za koju su prikupljeni u skladu sa zakonom, osim za potrebe vođenja krivičnoga postupka ili zaštite sigurnosti Republike Srbije, zabranjena je i kažnjiva. Ustav propisuje i da svatko ima pravo biti obaviješten o prikupljenim osobnim podacima u skladu sa zakonom i pravo na sudsku zaštitu zbog njihove zloupotrebe. Устав Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије*, 98/2006, 115/2021, амандмани 1-xxix, 16/2022.

²³ Dejan Đukić, "Zaštita podataka o ličnosti sa osvrtom na novo zakonodavstvo EU u ovoj oblasti," *Pravni zapis* 8, br. 1 (2017): str. 49-60.

istraživanja i u statističke svrhe« (čl. 17, st. 2, točke 1-10) u skladu s člankom 92 istoga zakona: »ako je takva obrada srazmerna ostvarivanju ciljeva koji se name-
ravaju postići, uz poštovanje suštine prava na zaštitu podataka o ličnosti i ako je
obezbeđena primena odgovarajućih i posebnih mera zaštite osnovnih prava i
interesa lica na koje se ovi podaci odnose« (čl. 92, st. 1). Još jedan izuzetak vezan
za »arhiviranje u javnom interesu« naveden je u članku 24, koji se tiče podataka
koji se ne prikupljaju od osoba na koje se odnose i obveze rukovatelja pružiti
određene informacije, te se od te obveze izuzima rukovatelj »ako je obrada u
svrhe arhiviranja u javnom interesu, u svrhe naučnog ili istorijskog istraživanja,
kao i u statističke svrhe, ali pod uslovom ako se primenjuju uslovi i mere iz člana
92. stav 1. ovog zakona ili ako je verovatno da bi izvršenje obaveza iz stava 1. ovog
člana [pružanje informacija osobi o kojoj se prikupljaju podatci, op. a.] onemo-
gućilo ili bitno otežalo ostvarivanje svrhe obrade« (čl. 24). Definirano je pravo
osobe na koju se podatci odnose da se njezini osobni podatci izbrišu od strane
rukovatelja, ali u stavku 5. točka 4 čini se izuzetak i kaže se da se stavci (1 do 3
vezani za pravo na brisanje) toga članka ne primjenjuju, između ostaloga, zbog
»svrhe arhiviranja u javnom interesu, svrhe naučnog ili istorijskog istraživanja,
kao i statističke svrhe u skladu sa članom 92. stav 1. ovog zakona, a opravdano se
očekuje da bi ostvarivanje prava iz st. 1. i 2. ovog člana [pravo na brisanje op. a.]
moglo da onemogućiti ili bitno ugrozi ostvarivanje ciljeva te svrhe« (čl. 30).
Na kraju dolazimo i do članka 92, koji se odnosi na mjere zaštite i ograničenje
primjene zakona na obradu u svrhe arhiviranja u javnom interesu, u svrhe znan-
stvenoga ili povijesnoga istraživanja ili u statističke svrhe, u kojem se kaže da se
(u slučaju obrade u te svrhe, op. a.) »primenjuju odgovarajuće mere zaštite prava
i sloboda lica na koje se podaci odnose propisane ovim zakonom« (čl. 92).
Te mjere »obezbeđuju primenu tehničkih, organizacionih i kadrovskih mera, a
posebno kako bi se obezbedilo poštovanje načela minimizacije podataka«. Te
mjere »mogu obuhvatiti pseudonimizaciju«, ako se svrha obrade može ostvariti
upotrebom te mjere. Dalje se navodi da, »da ako se svrhe iz gornjeg stava mogu
ostvariti bez identifikacije ili bez dalje identifikacije lica na koje se podaci odnose,
te svrhe se moraju ostvariti na način koji onemogućava dalju identifikaciju tog
lica«. Odredbe o pravima osoba na koje se podatci odnose iz čl. 26 (pravo osobe
da od rukovatelja zahtijeva informaciju o tom obrađuje li njegove osobne podatke,
zatim pristup tim podacima, kao i druge informacije navedene u zakonu), iz čl.
29 (pravo osobe da se njezini netočni osobni podatci bez nepotrebnoga odlaganja
isprave), čl. 31 (pravo osobe da se obrada njezinih osobnih podataka ograniči od
strane rukovatelja pod određenim slučajevima koji su navedeni) i čl. 37. (pravo
osobe da u svakom trenutku podnese rukovatelju prigovor na obradu njezinih
osobnih podataka) »se ne primenjuju ako se obrada vrši u svrhe naučnog ili isto-
rijskog istraživanja ili statističke svrhe, ako je to neophodno za ostvarivanje tih
svrha ili ako bi primena tih odredbi zakona onemogućila ili značajno otežala nji-
hovo ostvarivanje i ako se obrada vrši u svrhe arhiviranja u javnom interesu«. Predviđene su i prekršajne kazne u čl. 95, ako rukovatelj, odnosno obrađivač

obrađuje osobne podatke u svrhe arhiviranja u javnom interesu, u svrhe znanstvenoga ili povijesnoga istraživanja ili u statističke svrhe suprotno čl. 92 toga zakona.

Dakle, to su članci iz Zakona o zaštiti podataka o ličnosti u Republici Srbiji koji se tiču "arhiviranja u javnom interesu" i na koncu arhiva kao ustanova koje čuvaju arhivsko gradivo i dokumentarni materijal koji je arhiviran u javnom interesu. Na vrlo sličan način to je pitanje obrađeno i u GDPR-u.²⁴

U vezi s primjenom toga zakona u stručnoj javnosti postojala je nedoumica odnosi li se on na arhivsko gradivo, odnosno na podatke i osobe u arhivskom gradivu, jer se odredbe važećega zakona, kao i GDPR-a, odnose na zaštitu podataka isključivo živih osoba.²⁵ Međutim, s obzirom na to da se u zakonu spominje i arhiviranje u javnom interesu, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti²⁶ dao je mišljenje da se odredbe Zakona primjenjuju i važe i za arhivsko gradivo. Nedavno objavljeno tumačenje kaže da je rukovatelj osobnim podacima, uključujući i rukovatelja podacima koji su sadržani u arhivskom gradivu, obavezan na obradu osobnih podataka, uz Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, primjenjivati posebne propise koji se odnose na obradu osobnih podataka u odgovarajućoj oblasti društvenih odnosa.²⁷ Promatrajući europsko zakonodavstvo i propise Međunarodnoga arhivskoga vijeća, odnosno tumačenja i prakse drugih država članica Europske unije, jasno je da je zakonodavac zaštitu osobnih podataka vidio kao obvezu i za podatke sadržane u arhivskom gradivu.

²⁴ GDPR o svim tim pitanjima detaljnije u preambuli (50, 52, 53, 62, 65, 73, 156 i 158) i čl. 5, 9, 14, 17 i 89.

²⁵ Bukvić, "Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR)," str. 15, 21.

²⁶ Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti služba je ustanovljena Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja iz 2004. godine kao nezavisno i samostalno državno tijelo. Donošenjem Zakona o zaštiti podataka o ličnosti iz 2008. i dobivanjem novih nadležnosti, preimenovan je u Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti počevši od 1. siječnja 2009. godine. Usp. "Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности," *Poverenik*, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://www.poverenik.rs/sr/>.

²⁷ *Заштита података о личности: Ставови и мишљења Повереника: Публикација бр. 9* (Београд: Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, 2024), str. 161-163. Na pitanje primjenjuju li se odredbe Zakona o zaštiti podataka o ličnosti na arhivsko gradivo, odnosno je li arhivsko gradivo izuzeto od primjene toga zakona Poverenik je odgovorio: »Na obradu podataka o ličnosti sadržanih u arhivskoj građi primenjuje se Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, a to znači da su rukovaoци i obrađivači podataka o ličnosti koji su sadržani u arhivskoj građi obavezni da obradu tih podataka vrše u skladu sa načelima obrade iz člana 5. Zakona o zaštiti podataka o ličnosti i da izvršavaju druge obaveze utvrđene tim zakonom, kao što je, primera radi, primena odgovarajućih tehničkih, organizacionih i kadrovskih mera zaštite podataka (član 42), vođenje evidencije o radnjama obrade (član 47), određivanje lica za zaštitu podataka (član 56), omogućavanje ostvarivanja prava u vezi sa obradom podataka licima na koja se ti podaci odnose (čl. 21-40) itd.« Usp. Snežana Mirković, "Obrada podataka o ličnosti sadržanih u arhivskoj građi," *Pravnik*, br. 4 (2024): str. 40-41.

4. Dostupnost arhivskoga gradiva u Republici Srbiji – arhivska regulativa

U kontekstu zaštite osobnih podataka i dostupnosti dokumenata, odnosno podataka iz arhivskoga gradiva, veoma je važno sagledati i arhivsko zakonodavstvo koje regulira dostupnost arhivskoga gradiva. Više od dva i pol desetljeća nakon početka primjene Zakona o kulturnim dobrima,²⁸ kojim je između ostalog regulirana i zaštita arhivskoga gradiva i rad arhiva, 2020. godine donesen je Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti.²⁹ Zakon je počeo s primjenom nakon godinu dana, od veljače 2021. godine.

Arhivsko gradivo u Srbiji u arhive dolazi primopredajom, darovanjem ili otkupom i u izuzetnim slučajevima depozitom. Arhivsko gradivo dolazi u arhiv po isteku 30 godina od njegova nastanka. Taj rok se može produžiti, ali i skratiti sporazumom između nadležnoga javnoga arhiva i stvaratelja, odnosno imatelja arhivskoga gradiva. Izuzetno, kod stvaratelja ili imatelja arhivskoga gradiva koji su prestali s radom, javni arhiv može preuzeti pored arhivskoga gradiva i dokumentarni materijal kojemu nije istekao rok čuvanja. Izuzetak su od obveze primopredaje javnim arhivima tijela nadležna za područje unutarnjih poslova, ali i oni mogu predati svoje arhivsko gradivo nadležnomu javnomu arhivu pod uvjetima koje sami odrede. O primopredaji se sačinjava zapisnik čiji je sastavni dio i popis arhivskoga gradiva koje se predaje. Stvaratelj, odnosno imatelj predaje arhivsko gradivo nadležnomu javnomu arhivu i u sklopu obveza propisano je da daje preporuku o uvjetima njegova korištenja i o rokovima dostupnosti, koja je sastavni dio zapisnika o primopredaji.³⁰ Zakonom je regulirano da bliže uvjete i način predaje arhivskoga gradiva treba propisati ministar nadležan za kulturu u Republici Srbiji.³¹

Za razliku od zakonodavstva članica Europske unije, Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti Republike Srbije ne pravi razliku između javnoga i privatnoga arhivskoga gradiva, pa su i prava i obveze koje proistječu iz zakona iste za sve stvaratelje i imatelje.³²

²⁸ Закон о културним добрима, *Службени гласник Републике Србије*, 71/1994.

²⁹ Закон о архивској грађи и архивској делатности, *Службени гласник Републике Србије*, 6/2020.

³⁰ Закон о архивској грађи и архивској делатности, *Службени гласник Републике Србије*, 6/2020, čl. 17-20. Propisane su obveze prilikom predaje nadležnomu javnomu arhivu (čl. 18), a stvaratelj, odnosno imatelj »daje preporuku o uslovima njenog korišćenja i o rokovima dostupnosti« (čl. 18, st. 7). Preporuka po svojoj prirodi ne mora biti obvezujuća (op. a.).

³¹ Očekuje se donošenje pravilnika.

³² Pojam arhivskoga gradiva definiran je u čl. 2, st. 1, t. 3 i 4, a pojmovi stvaratelja i imatelja arhivskoga gradiva definirani su čl. 2, st. 1, t. 10 i 11 Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti.

Rokovi čuvanja arhivskoga gradiva određeni su i definirani Listom kategorija arhivske građe i dokumentarnog materijala s rokovima čuvanja, na koju nadležni javni arhiv daje suglasnost.³³

U vezi sa zaštitom osobnih podataka u arhivskom gradivu važno je kako je zakonom regulirano pitanje dostupnosti i korištenja arhivskoga gradiva, odnosno rokovi i ograničenja.

Termin *dostupnost* novijega je datuma, pa ga *Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije* iz 1972. godine ne poznaje. U uporabi je bio izraz *korištenje* ili *korišćenje*, koji je definiran kao »upotreba arhivske građe u naučne svrhe, radi unapređenja historije i drugih nauka, za potrebe društvene zajednice, organa uprave, sudstva, privrede, obrazovanja, zaštite interesa fizičkih i pravnih lica, kulturno-prosvjetnih djelatnosti«. Rječnik sadržava i termin *istraživanje*, zatim termin *granična godina korištenja* (*granična godina korišćenja*), što definira kao vremensku granicu nakon koje je dopuštena uporaba arhivskoga gradiva.³⁴ Zakon o kulturnim dobrima Republike Srbije iz 1994. godine već prepoznaje oba termina, i *dostupnost* i *korišćenje kulturnog dobra*.

Zakonom o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti *dostupnost* je definirana kao »pravo uvida u arhivsku građu, a korišćenje naročito predstavlja pravo uvida, pribavljanja kopija i objavljivanje, pod istim uslovima za sva fizička i pravna lica, u skladu sa ovim zakonom«. Propisano je da »svi imaju pravo da pod jednakim uslovima koriste arhivsku građu koja se čuva u arhivima« (čl. 41).

Zakon utvrđuje opći rok dostupnosti od 30 godina od dana nastanka, uz napomenu da gradivo može biti dostupno i prije toga roka, ako to odobri stvaratelj ili imatelj, za potrebe državnih tijela i organizacija, za utvrđivanje, ostvarivanje ili zaštitu prava u sudskom, upravnom ili postupku arbitraže i u znanstveno-istraživačke svrhe. Navodi i rokove dostupnosti pojedinih vrsta arhivskoga gradiva, s tim da ono koje sadržava podatke koji se odnose na obranu zemlje, nacionalnu sigurnost, kao i na gospodarske i druge interese Republike Srbije, može biti dostupno za korištenje po isteku roka od 50 godina od dana nastanka. Dostupnost i korištenje arhivskoga gradiva i dosjea osoba nastalih u radu službi sigurnosti propisano je da će se urediti posebnim zakonom. Odgovornost za povredu javnih interesa, odnosno privatnosti, kao i povredu osobnih prava i interesa do koje bi došlo uslijed korištenja arhivskoga gradiva, snosi korisnik. Odobrenje za korištenje daje se na temelju prethodno podnesenoga zahtjeva (koji

³³ Закон о архивској грађи и архивској делатности, *Службени гласник Републике Србије*, 6/2020, чл. 15.

³⁴ U Rječniku greškom piše »granična godina do koje je dopuštena upotreba arhivske građe« (kurziv autorice). *Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije, hrvatsko-srpsko-slovensko-makedonski, englesko-francusko-njemačko-rusko-talijanski*, ur. Mirko Androić (Zagreb: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1972), str. 37.

³⁵ Закон о архивској грађи и архивској делатности, *Службени гласник Републике Србије*, 6/2020, чл. 1, ст. 1, т. 13.

sadržava osobne podatke koji se prikupljaju u svrhu zaštite arhivskoga gradiva, op. a.). O odobrenju rješenjem odlučuje direktor arhiva ili osoba koju on ovlasti, a u drugom stupnju po žalbi rješava ministarstvo nadležno za kulturu.³⁶

Člankom 42 Zakona propisano je da arhiv izdaje uvjerenja na zahtjev korisnika, ovjerene kopije i prijepise dokumenata čije originale čuva i koji imaju dokaznu snagu javne isprave u skladu sa Zakonom o opštem upravnom postupku. Propisano je da arhivsko gradivo ne može biti dano na korištenje ako je njezin stvaratelj, imatelj, davatelj ili darovatelj prilikom predaje u pisanoj formi postavio ograničenja o njegovu korištenju. Također, ograničenja dostupnosti postoje u sljedećim okolnostima: ako je arhivsko gradivo na sređivanju i obradi, konzervaciji i restauraciji; ako stručno povjerenstvo arhiva utvrdi da se može koristiti samo pod posebnim uvjetima; ako direktor arhiva procijeni da bi njegovim korištenjem mogli biti povrijeđeni interesi države ili prava građana; ako je u oštećenom stanju; ako je tijekom priprema za njegovo objavljivanje u nakladi arhiva, odnosno ako nije sređeno, osim uz odobrenje direktora. U zakonu nisu navedeni rokovi koliko ta ograničenja mogu trajati, odnosno obveza arhiva da prilikom utvrđivanja ograničenja istakne i rokove za ograničenja. Stvaratelji ga mogu koristiti bez ograničenja ako je nastala njihovim radom i djelatnošću.³⁷

5. Ostali propisi u Republici Srbiji bitni za dostupnost arhivskoga gradiva

U kontekstu dostupnosti arhivskoga gradiva moramo imati u vidu i Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, koji regulira pravo na pristup informacijama bitnima za javnost kojima raspolažu tijela javne vlasti, a na koji se podnositelji zahtjeva u arhivima često pozivaju kako bi došli do nekoga dokumenta ili neke informacije.³⁸ Zakon "informaciju od javnog značaja" definira kao informaciju kojom raspolaže tijelo javne vlasti, nastalu u radu ili u vezi s radom tijela javne vlasti, sadržanu u određenom dokumentu, a odnosi se na sve ono o čemu javnost ima opravdan interes za informiranost (čl. 2). Arhivi svakako čuvaju takve informacije i podatke. Pristup informacijama bitnima za javnost, na osnovu toga zakona, može biti ograničen iz taksativno navedenih razloga (čl. 9) i posebno ako bi se time povrijedilo pravo na privatnost, pravo na zaštitu osobnih podataka, pravo na ugled ili koje drugo pravo osoba na koje se tražena informacija odnosi, osim ako je osoba pristala, ako je riječ o osobi, pojavi

³⁶ Zakon o arhivskoj grafi i arhivskoj delatnosti, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 6/2020, čl. 38, 39 i 40. Očekuje se donošenje pravilnika o korištenju arhivskoga gradiva, za čije je donošenje nadležno Ministarstvo kulture.

³⁷ Zakon o arhivskoj grafi i arhivskoj delatnosti, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 6/2020, čl. 43.

³⁸ Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 120/2004, 54/2007, 104/2009, 36/2010, 105/2021.

i događaju od interesa za javnost (npr. javni dužnosnik ili javna služba) ili ako je osoba svojim ponašanjem dala povoda za traženje informacije. Informacije koje sadrže osobne podatke mogu biti učinjene u tom slučaju dostupnim, ali na način kojim se osigurava pravo javnosti na informaciju i pravo na zaštitu osobnih podataka (čl. 14).

Zakonom o tajnosti podataka uređen je jedinstven sustav određivanja i zaštite tajnih podataka koji su od interesa za nacionalnu i javnu sigurnost, obranu, unutarnje i vanjske poslove Republike Srbije, zaštita stranih tajnih podataka, pristup tajnim podacima i prestanak njihove tajnosti, nadležnost tijela i nadzor nad provođenjem zakona, kao i odgovornost za neizvršavanje obveza iz toga zakona i druga pitanja od važnosti za zaštitu tajnosti podataka.³⁹ Tajnim podatkom smatra se podatak od interesa za Republiku Srbiju čijim bi otkrivanjem neovlaštenoj osobi nastala šteta, ako je potreba zaštite interesa Republike Srbije pretežnija od interesa za slobodan pristup informacijama bitnim za javnost (čl. 8). Stupanj tajnosti može biti označen kao »državna tajna«, »strogo poverljivo«, »poverljivo« ili »interno« (čl. 14 i 15). Tajnost podataka određuje ovlaštena osoba (čl. 9), a rokovi tajnosti podataka određeni su za državnu tajnu 30 godina, za »strogo poverljivo« 15 godina, za »poverljivo« 5 godina i »interno« 2 godine (čl. 19). Rokovi se mogu produžiti, opozvati tajnost podataka, a na osnovu periodične procjene (čl. 20-22).

6. Dostupnost arhivskoga gradiva u svjetlu dokumenata Međunarodnoga arhivskoga vijeća

Etički kodeks arhivista Međunarodnoga arhivskoga vijeća naglašava da arhivisti, između ostaloga, trebaju: osigurati kontinuiranu dostupnost i razumljivost dokumenata; voditi dokumentaciju o svim poslovima s arhivskim gradivom; promovirati najširu moguću dostupnost arhivskoga gradiva i osigurati jednaku uslugu svim korisnicima; obavijestiti korisnike o postojećim ograničenjima i pravedno ih primjenjivati; ali i suzbijati nerazumna ograničenja u pristupu i korištenju arhivskoga gradiva; poštivati i pravo na pristup i pravo na privatnost; postupati u skladu s relevantnim zakonodavstvom.⁴⁰

Dokument *Opća deklaracija o arhivima* između ostaloga ističe suštinsku važnost arhiva u zaštiti prava građana, u uspostavljanju individualnoga i kolektivnoga pamćenja, u razumijevanju prošlosti i dokumentiranju sadašnjosti u svim oblastima ljudskoga djelovanja i u različitim formatima. Naglašava važnu ulogu arhivista u tom procesu, obvezu arhivista djelovati na usvajanju i sprovođenju odgovarajućih zakona o arhivima na nacionalnom nivou. Upravljanje arhivima

³⁹ Закон о тајности података, *Службени гласник Републике Србије*, 104/2009.

⁴⁰ "Етички кодекс архивиста," *Архив Југославије*, приступљено 25. рунја 2024., https://www.arhivyu.rs/za-arhiviste/eticki_kodeks_arhivista.

mora biti takvo da se očuva autentičnost, pouzdanost, cjelovitost i upotrebljivost, dostupnost arhivskoga gradiva i poštivanje propisa i prava pojedinaca.⁴¹

Dokument *Principi dostupnosti arhivske građe* razmatra pravni okvir koji omogućava korištenje arhivskoga gradiva. Sastoji se od deset načela i tumačenja za svako pojedino načelo. Zajedno, ona čine izjavu o stručnoj praksi. Kroz načela se promoviraju povjerenje, kultura otvorenosti, ali i dosljedna, pravedna i razumna ograničenja, njihovo poštivanje, jasno vremensko trajanje i dosljednost pri primjeni. Načela dostupnosti nastoje obuhvatiti pravo javnosti na pristup gradivu i odgovornost arhivista u osiguravanju dostupnosti gradiva i obavještajnih sredstava. Kroz tekst dokumenta promiče se stav da upravljanje dostupnošću podrazumijeva i određena ograničenja na osnovu podataka sadržanih u arhivskom gradivu. Kao jedan od osnovnih problema u primjeni ističe neujednačenost zakona u državama, ali i u okviru iste države međusobnu neusklađenost zakona. Ističe ulogu arhivistâ, njihov autoritet i autoritet ustanova prema vlastima s ciljem usklađivanja zakonodavstva i s ciljem omogućavanja dostupnosti i osiguranja zaštite podataka. Taj dokument jasno razlikuje arhivsko gradivo javne uprave i privatno gradivo.⁴² Uz *Principe dostupnosti arhivske građe* objavljene su i *Tehničke smernice za upravljanje arhivskom građom od ograničene dostupnosti*.⁴³

Iz izloženoga je jasno da dokumenti Međunarodnoga arhivskoga vijeća dostupnost arhivskoga gradiva ističu kao jedno od osnovnih načela rada arhivske službe.

7. Dostupnost arhivskoga gradiva kroz regulativu Europske unije

U Preporuci R (2000) 13 Odbora ministara Vijeća Europe od 13. srpnja 2000. godine kao razlog za donošenje navedeno je da je arhivsko gradivo bitan i nezamjenjiv element kulture, da ono osigurava opstanak ljudskoga pamćenja, a da je dostupnost i upoznavanje elemenata povijesti jedne države na objektivan način preduvjet za demokraciju; da postoji sve veće interesiranje povjesničara za proučavanje i građanske zajednice za boljim razumijevanjem složenosti povijesnih procesa uopće, posebno 20. stoljeća. Navedeno je da bolje poznavanje europske povijesti može spriječiti neke buduće sukobe. Preporukom je dostupnost javnoga arhivskoga gradiva proklamirana kao pravo (uz neophodne izuzetke i ograničenja), a obveze su ustanova koje ga čuvaju, između ostaloga, da obavijesnim pomagalima (informativnim sredstvima) obuhvate cjelinu arhivskoga gradiva svakoga fonda, bez obzira na to postoji li ograničenje za njegovo korištenje ili ne.

⁴¹ "Универзална декларација о архивима," *Архив* 11, br. 1-2 (2010): str. 86.

⁴² *Принципи доступности архивске грађе: Техничке смернице за управљање архивском грађом ограничене доступности* (Нови Сад: Архив Војводине, 2020).

⁴³ *Принципи доступности архивске грађе: Техничке смернице за управљање архивском грађом ограничене доступности* (Нови Сад: Архив Војводине, 2020).

Preporuka navodi i pravila: da opća načela dostupnosti svojim zakonskim aktom treba regulirati parlament kao najviše zakonodavno tijelo u državi; da ona moraju biti usklađena sa zakonima o dostupnosti informacija državnih tijela i zakonima o zaštiti podataka; da se kriteriji utvrđeni zakonom moraju primjenjivati na arhivsko gradivo cijele države; da je dostupnost javnoga arhivskoga gradiva pravo, a njegovo korištenje besplatno; da zakonodavstvo treba regulirati otvaranje javnih arhiva bez posebnih ograničenja i utvrditi opći rok dostupnosti, a da izuzetci od pravila moraju biti utvrđeni zakonom; da postupak specijalnoga odobrenja za prijevremeno korištenje arhivskoga gradiva mora biti utvrđen i pod jednakim uvjetima za sve; da korisnik treba biti upoznat s pravima i obvezama, a svako odbijanje prava na korištenje mora biti obrazloženo rješenjem i s pravom na žalbu. Preporučeno je i opći rok dostupnosti od 20 ili 30 godina za dokumente ili grupe čije postojanje dostupnim ne može štetiti interesima države ili pojedinca; duži rok dostupnosti, obično ne duži od 50 godina, za dokumente ili grupe koji se odnose na vanjske poslove, obranu ili održavanje javnoga reda; više rokova u rasponu od 10 do 70 godina od nastanka ili 100 do 120 od rođenja pojedinca za dokumente ili spise koji sadrže povjerljive pravne, porezne, medicinske i druge podatke koji se tiču pojedinca.⁴⁴

Preporuka R (2002) 2 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama o dostupnosti službenih dokumenata sugerira da države članice trebaju učiniti svaki napor kako bi javnosti osigurale dostupnost informacija koje sadrže službeni dokumenti, koji podliježu zaštiti drugih prava i legitimnih interesa.⁴⁵

Dakle, dostupnost arhivskoga gradiva i tu je istaknuta kao važno načelo.

8. Dostupnost arhivskoga gradiva u susjednim državama

Hrvatska i Slovenija usuglasile su svoje zakonodavstvo s europskim kao članice Europske unije. U Hrvatskoj je na snazi Zakon o arhivskom gradivu i arhivima.⁴⁶ U Sloveniji aktualan je Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA).⁴⁷ Slovenija je otišla i korak dalje, pa je za posebno osjetljivu vrstu arhivskoga gradiva, podatke o liječenju pacijenata, donešen poseban Zakon o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju

⁴⁴ "Препоруке Савета Европе," *Архив* 6, br. 1-2 (2005): str. 9-19.

⁴⁵ "Препорука R (2002) 2 Одбора министара Савета Европе државама чланицама о доступности службених докумената," *Архив* 6, br. 1-2 (2005): str. 20-24.

⁴⁶ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, *Narodne novine*, 61/2018, 98/2019, 114/2022, 36/2024. Za iscrpne podatke o Općoj uredbi o zaštiti podataka i opisivanju osobnih podataka u arhivskom gradivu te o praktičnim i etičkim aspektima u Hrvatskoj usp. Bukvić, "Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR)," str. 9-32.

⁴⁷ Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, *Uradni list Republike Slovenije*, 30/2006, 51/2014.

pacienta (ZAGOPP). Tim je zakonom uređena zaštita arhivskoga gradiva o liječenju bolesnika i propisuje da zdravstveni djelatnici moraju arhivsko gradivo predati nadležnomu arhivu najkasnije 150 godina od njegova nastanka, kao i da ono nije dostupno javnosti, osim pacijentu na kojeg se odnosi i u zakonom propisanim izuzetcima. Arhivsko gradivo koje se nalazi u javnom arhivu dostupno je za potrebe znanstvenoistraživačkoga rada istraživačima upisanim u registar nositelja istraživačko-razvojne djelatnosti samo ako to pacijent u pisanoj formi odobri, ili u slučaju njegove smrti ako to odobre nasljednici do drugoga koljena (osim ako to pacijent nije izričito pismeno zabranio) i ako je riječ o zbirkama podataka iz kojih nije moguće razaznati identitet pojedinačnoga pacijenta.⁴⁸

Od zemalja koje nisu članice Europske unije spomenimo Sjevernu Makedoniju i njezin Zakon za arhivski materijal,⁴⁹ po kojem se arhivsko gradivo predaje arhivu u roku ne dužem od 20 godina od datuma nastanka i tada postaje dostupno, osim ako nije namijenjeno javnosti ili ako je stvaratelj tako odredio. Arhivsko gradivo koja se odnosi na sigurnost, obranu, nacionalnu sigurnost i dr. dostupno je za korištenje poslije isteka 100 godina od nastanka. Arhivsko gradivo o geološkim i geodetskim istraživanjima dostupno je 70 godina od nastanka. Poslovna tajna, tehnološki izumi i inovacije dostupni su 50 godina od nastanka. Arhivsko gradivo povezano s osjetljivim osobnim podacima dostupno je 70 godina od nastanka, odnosno 20 godina od smrti osoba na koje se odnosi, zdravstveni spisi 20 godina od smrti ili 100 godina od rođenja, osobni spisi 100 godina od rođenja, sudske presude 50 godina od pravovaljanosti, a osjetljivi podatci, kao što su posvajanje, silovanje, izvanbračno rođenje, maloljetnička delinkvencija, dostupni su 100 godina od rođenja ili 20 godina od smrti osobe.⁵⁰

U Crnoj Gori Zakonom o arhivskoj djelatnosti⁵¹ opći rok preuzimanja u arhiv je 30 godina od nastanka, a rok dostupnosti za dokumente koji sadrže podatke vezane za sigurnost i obranu, vanjsku, monetarnu i ekonomsku politiku važne za državu je 50 godina od nastanka. Arhivsko gradivo koje sadržava osobne podatke dostupno je 70 godina od nastanka ili 20 godina od smrti osobe na koju se odnosi.⁵²

⁴⁸ Zakon o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta (ZAGOPP), *Uradni list Republike Slovenije*, 85/2016.

⁴⁹ Закон за архивски материјал, *Службени весник на Република Македонија*, 95/2012, 41/2014, 72/2015, 148/2015, 169/2015, 53/2016.

⁵⁰ Usp. Svetlana Usprcova, "The State Archives of the Republic of Macedonia: Use of Archival Material and Data Protection Pursuant to the Law on Personal Data Protection and the General Data Protection Regulation," *Atlanti* 28, br. 1 (2018): str. 91-98.

⁵¹ Zakon o arhivskoj djelatnosti, *Službeni list Crne Gore*, 49/2010, 40/2011.

⁵² Snežana Pejović, "Uloga i dužnost arhiviste u lancu društvene odgovornosti za zaštitu tajnosti podataka i podataka o ličnosti," *Atlanti* 26, br. 1 (2016): str. 117-128.

U Bosni i Hercegovini Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine⁵³ predviđa opći rok za predaju nadležnomu arhivu ne duži od 30 godina. Javno arhivsko gradivo koje se odnosi na pojedinačne osobe (kazneni predmeti, sudski spisi, medicinska dokumentacija, osobni dosjei) može se koristiti najranije 10 godina poslije smrti osobe, ili ranije ako na to pristane bračni drug, djeca ili roditelji umrle osobe. Ako je iz znanstvenih ili drugih opravdanih razloga potrebno korištenje toga arhivskoga gradiva, ono se može koristiti uz obvezu zaštite interesa te osobe, tako što će se podatci navoditi bezimeno ili na drugi odgovarajući način. Korištenje javnoga arhivskoga gradiva ograničeno je ili zabranjeno: ako ugrožava interes države ili interese entiteta Bosne i Hercegovine; ako se nanosi šteta pravnim i fizičkim osobama, ako se koristi u suprotnosti sa zahtjevom ranijega vlasnika i stvaratelja; ako postoje indicije o zloporabi gradiva i dr. Isti su uvjeti za javno i za privatno arhivsko gradivo, osim ako to zapisnikom o primopredaji ili ugovorom nije drugačije uređeno.⁵⁴

Kao jedan od najdetaljnijih zakona u pogledu dostupnosti i korištenja arhivskoga gradiva, a izvan granica Europske unije, navodimo Zakon o arhivskoj djelatnosti Republike Srpske (BiH).⁵⁵ Kao opći rok dostupnosti arhivskoga gradiva propisan je ne duži od 30 godina od nastanka, a obveza predaje odnosi se i na arhivsko gradivo koje sadržava osobne podatke, kao i na gradivo koje je zakonom ili općim propisima o zaštiti podataka proglašeno povjerljivim. Korisnik arhivskoga gradiva obvezno potpisuje izjavu da je upoznat s činjenicom da je zloporaba tajnih ili osobnih podataka kažnjiva po zakonu i odgovara za štetu ili povredu prava trećih osoba uzrokovanu korištenjem arhivskoga gradiva. Imatelj ili stvaratelj javnoga arhivskoga gradiva dužan je u primopredajnom zapisniku posebno navesti javno arhivsko gradivo kojemu je ograničen pristup i rokove nedostupnosti. Javno arhivsko gradivo koje od svojega nastanka nije bilo namijenjeno javnosti postaje dostupno za korištenje po isteku roka od 30 godina po

⁵³ Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, 16/2001.

⁵⁴ Usp. Saneta Adrović, "Preuzimanje i rukovanje javnom arhivskom građom sa posebnim režimom korišćenja," *Arhivska praksa*, br. 16 (2013): str. 276-281. U tom radu autorica razmatra Zakon o arhivskoj građi i Arhivu BiH (iz 2001.) i Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona (iz 2000. godine). Zaključuje da gotovo i nema arhivskih fondova u kojima se primopredajnim zapisnikom utvrđuje postojanje arhivskoga gradiva s posebnim režimom korištenja, osim izuzetka nekoliko privatnih arhivskih fondova u kojima su vlasnici postavili uvjete. Navodi da je najveći dio arhivskoga gradiva koje se je odnosilo na narodnu obranu i društvenu samozaštitu uništeno nakon raspada jednopartijskoga sustava, a posebno je stradalo u ratu. Smatra da su za to gradivo morali biti formirani posebni arhivi. Usp. Siniša Domazet, "Povjerljiva građa u Arhivu Bosne i Hercegovine: pristup i zaštita," *Atlanti* 26, br. 1 (2016): str. 187-196. Autor smatra da korisnicima treba pravovremeno predočiti moguće restrikcije u korištenju takvoga arhivskoga gradiva. Prava stvaratelja ili darovatelja koja proizlaze iz zakona moraju se uvijek stavljati ispred razloga zbog kojih se istraživanje vrši. Smatra da su takvi sukobi neizbježni jer, kako kaže, »ne postoji generička procjena društvene koristi ili rizika istraživanja ovih fondova«. Smatra da je nesredjenost fondova još jedna od prepreka za njihovu pristupačnost. Navodi primjere kako se čuva i koristi povjerljivo gradivo u Arhivu BiH.

⁵⁵ Закон о архивској дјелатности, *Службени гласник Републике Српске*, 119/2008.

nastanku ili ako to odobri njezin stvaratelj. Javno arhivsko gradivo koje sadržava podatke koji se odnose na obrambena i međunarodna pitanja, pitanja državne i javne sigurnosti, ekonomske interese, povjerljive komercijalne interese ili prava pojedinca, a čije je objavljivanje protivno interesima republike, postaje dostupno za korištenje po isteku 50 godina od njezina nastanka. Javno arhivsko gradivo koje sadržava osjetljive osobne podatke o rasnoj ili nacionalnoj pripadnosti, političkom, vjerskom ili filozofskom uvjerenju, članstvu u političkim strankama ili sindikalnim organizacijama, zdravstvenom stanju, seksualnom životu, osuđivanosti i slično, a na osnovu kojih je moguće identificirati pojedinca (matične knjige, medicinska dokumentacija, osobni dosjei, krivični predmeti, kaznene evidencije i sl.), dostupno je za korištenje 70 godina nakon nastanka, odnosno deset godina po smrti osoba na koje se odnosi, ako je taj datum poznat, odnosno ako posebnim propisima nije drugačije određeno. Javno arhivsko gradivo može se koristiti i prije predviđenoga roka ako je od nastanka namijenjeno javnosti ili ako na to pristane osoba na koju se ono odnosi, odnosno njegov ili njezin bračni drug, djeca ili roditelji poslije njegove ili njezine smrti. Javno arhivsko gradivo društveno-političkih organizacija, tijela unutarnjih poslova i pravosudnih tijela koja su ranije djelovala na teritoriju republike dostupno je bez ograničenja, izuzimajući gradivo koje sadržava osjetljive osobne podatke pribavljene krštenjem ljudskih prava i sloboda, a koja se odnosi na osobe koje nisu bile nositelji javnih službi. Rok nedostupnosti može se izuzetno skratiti ako je korištenje javnoga arhivskoga gradiva neophodno u znanstvene svrhe ili ako je javni interes veći od interesa koji se štite.⁵⁶

9. Osobni podatci u arhivskom gradivu kao prepreka dostupnosti: razmjeri problema

Iako je Zakon o zaštiti podataka o ličnosti donesen 2018. godine, osim nekolicine objavljenih radova, u arhivima u Republici Srbiji nije bilo nekoga širega stručnoga dijaloga nakon njegova donošenja.⁵⁷ Izostali su i širi razgovori o pitanju dostupnosti arhivskoga gradiva nakon donošenja Zakona o arhivskoj

⁵⁶ U Bosni i Hercegovini postoji također: Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije BiH*, 45/2002; Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona, *Službene novine Tuzlanskog kantona*, 15/2000; Zakon o arhivskoj djelatnosti, *Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona*, 6/1999; Zakon o arhivskoj djelatnosti, *Službeni glasnik Brčko distrikta BiH*, 44/2004, 19/2007, 25/2009, 2/2011 i 29/2013.

⁵⁷ Cijeli je tematski broj časopisa *Архивски гласник* 2019. bio posvećen Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti, uspr. Милена Поповић Субић, "Заштита података о личности," *Архивски гласник* 14 (2019): str. 6-10; Јасмина Живковић, "Доступност архивске грађе и заштита података о личности – промишљања о легислативи," *Архивски гласник* 14 (2019): str. 10-13; Марија Милошевић, "Практична примена новог закона о заштити података о личности," *Архивски гласник* 14 (2019): str. 13-15; Весна Петровић, "Заштита података о личности на примеру архивске грађе преузете од БИА-е," *Архивски гласник* 14 (2019): str. 15-16. Успр. Јасмина Живковић, "Заштита података о личности као изазов у времену електронских записа," *Архивски погледи* 1, br. 1 (2020): str. 53-73.

građi i arhivskoj delatnosti (2020). Do aktualizacije toga pitanja došlo je tek 2022. i 2023. godine, ali bez neke konstruktivne javne rasprave.⁵⁸ Po tom je pitanju Arhiv Vojvodine u travnju 2023. godine organizirao okrugli stol na temu *Korišćenje arhivske građe i dostupnost podataka iz arhivske građe*.⁵⁹ Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti tek je početkom 2024. godine objavio svoje tumačenje o primjeni zakona i arhivskom gradivu.⁶⁰

U arhivima se čuvaju arhivski fondovi državnih tijela, ustanova, organizacija i drugih institucija iz područja državne uprave, pravosuđa, vojske, obrazovanja, kulture i znanosti, socijalnih i zdravstvenih ustanova, privrede i bankarstva, političkih i društveno-političkih organizacija, društava i udruženja, vjerskih ustanova i organizacija, obiteljski i osobni fondovi te zbirke koje najčešće nastaju u arhivima.⁶¹ Gotovo u svakoj od navedenih grupa fondova i zbirki mogu se detektirati osobni podatci u skladu s GDPR-om ili bilo kojim zakonom bilo koje zemlje kojim se štite i reguliraju osobni podatci.⁶²

⁵⁸ Pitanje oko kojega je 2022. godine nastala rasprava i zbog kojega je Zakon o zaštiti podataka o ličnosti došao u fokus arhivista bila je dostupnost i korišćenje dosjea službi sigurnosti, što je prema Zakonu o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti trebalo biti regulirano posebnim zakonom. Rasprava je vođena između povjesničara Instituta za savremenu istoriju u Beogradu i Državnoga arhiva Srbije. Državni arhiv zastupao je stav da zakon o dostupnosti dosjea službi sigurnosti nije donesen iako je to Zakonom o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti bilo predviđeno, da Državni arhiv Srbije nema ovlaštenja za predlaganje takvog zakona, kao i da dosjei službi sigurnosti ne mogu biti dostupni u potpunosti zbog ograničenja koja nameće i Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. Miroslav Perišić, "Одговор др Мирослава Перишића Редакцији Nova.rs и Редакцији Kurira: Можда не знате," *Arhiv Srbije*, 18. listopada 2022., pristupljeno 25. rujna 2024., <https://www.arhivsrbiye.rs/novosti/266/kompletna-objava>. Od 5. listopada 2000. godine u Republici Srbiji u više je navrata pokretano pitanje donošenja zakona kojim bi bilo regulirano otvaranje dosjea službi sigurnosti, podnošeno je nekoliko prijedloga zakona, posljednji put 2019. godine, ali to pitanje nije riješeno. "Предлог: Закон о отварању досијеа служби безбедности у Републици Србији," pristupljeno 25. rujna 2024., http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/2019/1537-19.pdf. O pitanju dostupnosti dosjea službi sigurnosti u Srbiji usp. Vladimir V. Vodinelić, "Отваране досијеа политичких полиција: између података о личности, тајних података и података од јавног значаја," u *Primena zakona o tajnosti podataka: 10 najznačajnijih prepreka*, ur. Saša Gajin i Goran Matić (Beograd: OEBS), str. 40-45. O problemu dostupnosti dosjea službi sigurnosti u Hrvatskoj usp. Živana Heđbeli, "Novo arhivsko zakonodavstvo: lov na vještice," *Atlanti* 28, br. 1 (2018): str. 13-24.

⁵⁹ "Округли сто Коришћење архивске грађе и доступност података из архивске грађе," *Архив Војводине*, pristupljeno 19. travnja 2024., <https://arhivvojvodine.org.rs/okrugli-sto-korisicenje-arhivske-gradje-i-dostupnost-podataka-iz-arhivske-gradje-2/>.

⁶⁰ *Заштита података о личности*, str. 161-163.

⁶¹ *Архиви у Србији: Преглед фондова и збирки: Том II*, ur. Мирослав Јовановић и Весна Башић (Београд: Архив Србије, 2016); *Архивски фондови и збирке у архивима и архивским оделjenjima у СФРЈ: СР Србија (без социјалистичких аутономних покрајина)*, ur. Средоје Лалић (Београд: Савез друштва архивских радника Југославије, 1978).

⁶² То могу бити различити пописи, регистри становника или пописи домаћинстава, бирачки пописи, захтеви за остваривање различитих социјалних и других права код тјела управе, судски предмети, евиденције војних обвезника, уписнице ученика и књиге завршних испита у школама, досјеи наставника и професора, пописи чланова различитих удружења, досјеи о посвојенју, скрбништву, медицинска документација, досјеи радника у подuzećима, податци о особном доhotку и стажу запослених, платни пописи, картони зарада, евиденције

Rukovodeći se Zakonom o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti u Republici Srbiji i njegovim rokovima i odredbama, sve arhivsko gradivo starije od 30 godina, osim izuzetaka koji su spomenuti, trebalo bi biti dostupno za korištenje. Ograničenja koja nameću zakonodavstva susjednih država ili Europske unije u pogledu smrti ili rođenja osoba na koje se odnose tu nisu prepoznata kao mjerilo za rokove dostupnosti. Odredbom koja kaže da je korisnik arhivskoga gradiva odgovoran za povredu javnih interesa, odnosno privatnosti, kao i povredu prava i interesa osobe do koje bi došlo uslijed korištenja arhivskoga gradiva, zakonodavac je teret odgovornosti prebacio na korisnika. To može dovesti do autocenzure kod korisnika. Uslijed moguće povrede prava i interesa pojedinaca, odnosno privatnosti, korisnik, odnosno istraživač može biti u iskušenju da cenzurira svoj rad nastojeći da izbjegne "problematične" podatke. S druge strane, dosljedna primjena odredbi Zakona o zaštiti podataka o ličnosti stvara probleme arhivistima u procesu pregleda i pripreme arhivskoga gradiva za izdavanje na korištenje, jer čitajući zakon, dojam je da bi znatan dio arhivskoga gradiva u arhivima trebao biti ili nedostupan ili djelomice dostupan uz primjenu minimizacije, pseudonimizacije ili anonimizacije podataka.

Dio problema svakako je u činjenici da Zakonom o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti u Republici Srbiji nisu preciznije detektirane osjetljive vrste arhivskoga gradiva, odnosno rokovi i načini njegove dostupnosti. S druge strane, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakon o tajnosti podataka imaju svoje načine uređenja područja na koja se odnose, a koji su u nesuglasju ili nedorečeni kada je u pitanju arhivsko gradivo. To nije učinjeno u dovoljnom obimu ni zakonima koji uređuju posebne oblasti života, kao što su obitelj, obrazovanje, pravosuđe i dr.⁶³ Dodatan problem nastaje kada stvaratelj ili imatelj arhivskoga gradiva prilikom primopredaje arhivu ne navede nikakve uvjete za dostupnost i korištenje određenih grupa arhivskoga gradiva.

korisnika bankarskih usluga (kredita), evidencije članova političkih i drugih društveno-političkih organizacija, vjerskih ustanova, obiteljsko i osobno arhivsko gradivo pojedinih osoba, đачke knjižice, majstorska pisma, šegrtska pisma, popisi nosilaca Albanske spomenice i drugih odlikovanja i sl., popisi poginulih, interniranih u logore, popisi ranjenih, dokumentacija o vojnim i ratnim invalidima, sudski predmeti, zemljišnoknjižni predmeti, ugovori o kupoprodaji, izvanparnični predmeti (ugovori o nasljeđivanju, diobi i sl.), krivični predmeti, popisi ratne štete s podacima o osobama kojima je šteta učinjena, popisi ratnih dobitnika, popisi strijeljanih zbog suradnje s okupatorom i dr.

⁶³ Ivana Posedi i Irena Milobara, "(Ne)dosljednosti u zakonima i propisima koji se odnose na pitanja dostupnosti javnog arhivskog gradiva," *Arhivska praksa*, br. 17 (2014): str. 330-336; Стратегија заштите података о личности за период од 2023. до 2030. године, *Службени гласник Републике Србије*, 72/2023. У потонјем је наведено да секторски прописи морају садржати норме већег степња прецизности, ослањајући се на начела обраде и правила заштите података која су утврђена крoвним Законом о заштити података о личности.

Navodimo nekoliko primjera kada arhivisti imaju zadržku i procjenjuju što je u skladu sa zakonom, ponekad iz nesigurnosti odbiju korisnika, pa stoga nije rijetko čuti optužbu na račun arhiva da nešto skrivaju od javnosti.

Istorijski arhiv Požarevac preuzeo je arhivsko gradivo Kazneno-popravnoga zavoda Zabela i u okviru istoga dosjee osuđenika i kartoteku osuđenika za razdoblje od 1945. do 1975. godine, a koji sadrže (osjetljive) osobne podatke.⁶⁴ Prilikom primopredaje stvaratelj nije naveo nikakva ograničenja u pogledu dostupnosti i korištenja. U Zakonu o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti ta kategorija arhivskoga gradiva u pogledu dostupnosti nije posebno tretirana. U Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija ne spominje se postupanje s dokumentacijom i evidencijama, odnosno arhivskim gradivom nastalim radom ustanova za provedbu kaznenih presuda.⁶⁵ Pitanje je kako odgovarati na zahtjeve korisnika, bilo za kopiranjem dokumenata iz dosjea, bilo za uvid i istraživanje. U kojem bi slučaju bila neophodna anonimizacija?

Arhivski fond Zdravstveni centar Požarevac – RJ Opšta bolnica "Dr Vojislav Dulić" Požarevac u Istorijskom arhivu Požarevac obuhvaća arhivsko gradivo nastalo u razdoblju od 1929. do 1993. godine. Više od 600 dužnih metara arhivskoga gradiva sadržava najvećim dijelom povijesti bolesti različitih odjela. Do predaje arhivu došlo je u razdoblju od 1985. do 1996. bez ikakvih posebnih uvjeta i preporuka o načinu korištenja. Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti nije prepoznao tu kategoriju arhivskoga gradiva kao posebno osjetljivo niti odredio rokove njegove dostupnosti. Zakon o zdravstvenoj dokumentaciji i evidencijama u oblasti zdravstva⁶⁶ definira medicinsku dokumentaciju pacijenta kao posebnu vrstu osobnih podataka, a zdravstvene ustanove, privatna praksa i druge pravne osobe dužne su prikupljanje i obradu osobnih podataka pacijenta činiti na način kojim se osigurava ostvarivanje prava na privatnost i prava na povjerljivost osobnih podataka pacijenta, u skladu sa zakonom kojim se uređuju prava pacijenata i zakonom kojim se uređuje zaštita osobnih podataka. Zakonom o zdravstvenoj dokumentaciji i evidencijama u oblasti zdravstva predaja arhivu predviđena je samo u slučaju prestanka rada zdravstvene ustanove.⁶⁷ Dalje se navodi da se osobni podatci sadržani u medicinskoj i zdravstvenoj dokumentaciji obrađuju

⁶⁴ Preuzimanje je provedeno tijekom 2015. i 2018. godine. Istorijski arhiv Požarevac, Dosjei fondova, Pismohrana (Opšta arhiva) (2019).

⁶⁵ Propisano je koja se dokumentacija vodi o osobi kojoj je dana kaznena presuda, odnosno osobama koje odlaze u zatvor i dr. U osobni list se, s ciljem provedbe kaznene presude, upisuju i podatci o članovima obitelji osobe lišene slobode: ime i prezime člana obitelji, jedinstveni matični broj građana, srodstvo, adresa prebivališta, odnosno boravišta i broj telefona.

⁶⁶ Закон о здравственој документацији и евиденцијам у области здравства, *Службени гласник Републике Србије*, 92/2023.

⁶⁷ Postoji također mogućnost odlaganja u »arhiv medicinske dokumentacije«. Правилник о обрасцима и садржају образаца за вођење здравствене документације, евиденција, извештаја, регистара и електронског медицинског досијеа, *Службени гласник Републике Србије*, 109/2016-35, 20/2019-205.

u skladu s tim zakonom, odnosno drugim zakonima kojim je uređena obrada osobnih podataka, kao i zakonom kojim se uređuje zaštita osobnih podataka.⁶⁸ Postavlja se pitanje kako postupati s medicinskom dokumentacijom, arhivskim gradivom koje se već nalazi u arhivima, jer Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti nije za medicinsku dokumentaciju označio posebne rokove dostupnosti. Bilo je više slučajeva podnošenja zahtjeva za kopije povijesti bolesti, posebno Akušerskoga odeljenja ("Odeljenje babinjača").⁶⁹ Arhiv je kopije povijesti bolesti izdavao osobama na koje se povijest bolesti odnosi, odnosno djetetu povijest bolesti majke u slučaju porođaja uz dokaz o srodstvu, odnosno osobama kojima je osoba na koju se odnosi dokumentacija dala odgovarajuće ovlaštenje, odnosno istražnim i sudskim tijelima.⁷⁰ Postavlja se pitanje je li u slučaju izdavanja kopija, ili davanja na uvid trebalo anonimizirati sva ostala imena, liječnika, primalja i drugih koji su spomenuti u toj dokumentaciji. Dakle, zakonom su definirani rokovi čuvanja osnovnih i pomoćnih evidencija i medicinske dokumentacije, ali ne i dostupnost i korištenje ili trenutak predaje arhivu, osim u slučaju prestanka rada. Kao mjesto čuvanja u zakonu se navodi čuvanje u arhivu medicinske dokumentacije (kod stvaratelja, op. a.). Dostupnost i korištenje nisu definirani zakonom, što bi značilo da se moraju primjenjivati odredbe Zakona o zaštiti podataka o ličnosti (za osobe koje su još uvijek žive), ali one ne definiraju rokove dostupnosti. Zaštita prava pacijenata u pogledu medicinske dokumentacije regulirana je i Zakonom o pravima pacijenata, Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i dr. Kada medicinska dokumentacija postaje arhivsko gradivo dostupno za korištenje i u kojoj mjeri nije definirano ni jednim propisom, odnosno ta vrsta arhivskoga gradiva nije izuzeta od općega roka dostupnosti od 30 godina.

Slična je situacija i s upisnicama škola i drugom dokumentacijom o učenicima, dokumentacijom učeničkih domova, domova za siromašnu djecu prije i poslije Drugoga svjetskoga rata i dr. U najnovijim propisima iz područja obrazovanja ne govori se o arhivskom gradivu, nego o podacima iz evidencija (elektroničko vođenje dokumentacije). Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u čl. 43 kaže da Zavod (za vrednovanje kvalitete obrazovanja i odgoja, op. a.) propisuje način osiguranja tajnosti i rukovanja podacima u postupku pripreme ispita, način korištenja i arhiviranja podataka dobivenih u provedenim

⁶⁸ Закон о здравственој документацији и евиденцијам у области здравства, *Службени гласник Републике Србије*, 92/2023, чл. 7 и 52.

⁶⁹ Веће zanimanje за ту врсту архивског градива повезано је најчешће с борбом на суду у случајевима оетих беба.

⁷⁰ Zabilježen je slučaj da je svekar podnio zahtjev pozivajući se na Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja za uvid u povijest porođaja svoje snahe. Zahtjev je odbijen jer je u pitanju osjetljiv osobni podatak i kao takav ne može biti podatak "od javnog značaja". Istorijski arhiv Požarevac, Dosijea fondova, Opšta arhiva (2019). Usp. Слободанка Цветковић, "Проблематика валоризације медицинске документације у Историјском архиву Пожаревац," *Годишњак Историјског архива града Новог Сада* 8, br. 8 (2014): str. 14-25.

međunarodnim i nacionalnim ispitima.⁷¹ Definirano je da se svi vidovi prikupljanja, obrade, objavljivanja i korištenja podataka provode u skladu s tim, posebnim i zakonom kojim se uređuje zaštita osobnih podataka. Zakon o osnovnom obrazovanju⁷² i Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju⁷³ govore o načinu dokazivanja stupnja obrazovanja, ali ne govore kako i kada se postupa, odnosno o rokovima dostupnosti ili korištenja, čak ni o predaji arhivima arhivskoga gradiva koje nastaje radom obrazovnih ustanova.

Nadalje, Zakon o matičnim knjigama⁷⁴ propisuje da se matične knjige i spisi na osnovu kojih je izvršen upis u matične knjige po isteku 100 godina od posljednjega upisa zapisnički predaju kao cjelina (arhivski fond) na čuvanje nadležnom arhivu. Međutim, njihovo korištenje i rokovi dostupnosti, osim roka za predaju, nisu definirani ni Zakonom o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti. U Istorijskom arhivu Požarevac posjedujemo Zbirku crkvenih matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih za razdoblje 1792.-1956. godine. Postavlja se pitanje kako ih koristiti u skladu s propisima (to su knjige koje su pripadale Srpskoj pravoslavnoj crkvi), ako rokovi dostupnosti nisu definirani, a da pri tom ne navučemo gnjev korisnika.

Slična je situacija i s propisima koji reguliraju rad centara za socijalni rad i vrlo osjetljiva pitanja obitelji, posvojenja, skrbništva ili uzdržavanja. Obiteljski zakon ne bavi se evidencijama i dokumentacijom koja nastaje radom tih ustanova, nego to prepušta podzakonskim aktima koji također vrlo šturo uređuju tu materiju.⁷⁵

⁷¹ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitaња, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 88 /2017, 27 /2018 – dr. zakon, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023.

⁷² Zakon o osnovnom obrazovanju, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 55/2013, 101/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 129/2021, 129/2021 – dr. zakon, 92/2023.

⁷³ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitaњу, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 55/2013, 101/2017, 27/2018 – dr. zakon, 6/2020, 52/2021, 129/2021 – dr. zakon, 129/2021, 92/2023.

⁷⁴ Zakon o matičnim knjigama, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 20/2009, 145/2014, 47/2018.

⁷⁵ Porodični zakon, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 18/2005, 72/2011 – dr. zakon, 6/2015. Propisano je da se evidencija i dokumentacija čuva u pismohrani centra za socijalni rad (*organ starateljstva*) u skladu s propisima kojima se uređuje uredsko poslovanje tijela državne uprave, uspr. Правилник о евиденцији и документацији о начину вођења евиденције и документације о усвојеној деци, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 88/2023, čl. 10. Podatci o evidenciji i dokumentaciji o osobama prema kojima je izvršeno nasilje u obitelji, kao i o osobama protiv kojih je određena mjera zaštite od nasilja u obitelji, povjerljivi su, u skladu sa zakonom, a presuda se čuva u pismohrani *organa starateljstva* u skladu s propisima kojima se uređuje uredsko poslovanje tijela državne uprave, uspr. Правилник о евиденцији и документацији о лицима према којима је извршено насиље у породици и о лицима против којих је одређена мера заштите од насиља у породици, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 88/2023, čl. 9. Evidencija i dokumentacija o štičenicima čuva se u pismohrani *organa starateljstva* u skladu s odredbama Uredbe o uredskom poslovanju tijela državne uprave; knjige *organa starateljstva* predstavljaju službenu tajnu i označavaju se oznakom *povjerljivo* te se čuvaju u za to namjenski određenom prostoru; uvid u starateljske knjige i spise predmeta štićenika, osim ovlaštenim osobama *organa starateljstva*, može biti odobreno i drugim osobama, po odobrenju upravitelja *organa starateljstva* s ciljem znanstvenoistraživačkoga rada, uspr. Правилник о евиденцији и документацији о штићеницима, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 80/1992.

Zakon o tajnosti podataka, koji je već spomenut, definira vrste tajnosti, predviđa da tajnost bude vremenski ograničena i da ovlaštena osoba provodi periodičnu procjenu tajnosti kao osnovu za opoziv tajnosti ili produženje roka. Međutim, pitanje je je li to arhivsko gradivo posebno izdvojeno u arhivima, zatim tko nakon dolaska arhivskoga gradiva u arhiv radi procjenu tajnosti i na temelju kojih propisa.⁷⁶

Postoje i brojne druge vrste arhivskoga gradiva koje se koriste u svakodnevnom radu s korisnicima, npr. evidencije o plaćama i slično, gdje bi prilikom izdavanja kopija trebalo eventualno anonimizirati podatke o drugim osobama u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o личности. Nadalje, upisnici i arhivsko gradivo sudske provenijencije koji su predmet korištenja od osoba koje ne znaju broj i godinu vođenja nekoga spora, a isto im je neophodno da bi mogli ostvariti neko pravo i sl. Što, primjerice, činiti sa zahtjevom podnositelja koji traži popis učelnika razreda u osnovnoj ili srednjoj školi kako bi organizirao proslavu godišnjice mature? Kako i pod kojim uvjetima dati upisnice i drugu dokumentaciju škole korisniku – istraživaču koji želi napisati monografiju škole ili kako dati na korištenje biračke popise, popise domaćinstava korisniku koji piše monografiju sela? Smije li navoditi imena onih koji su živi bez njihova pristanka? Tražiti i kako tražiti pristanak? Je li arhiv odgovoran za podatke koje ta osoba objavi? Što u slučaju tužbe zato što je podatak o njemu objavljen u monografiji škole ili sela? Takvih je primjera i nedoumica mnogo.

10. Pravo na zaborav (eng. *right to be forgotten*)

Stari Rimljani ustanovili su "osudu na zaborav", a u današnjem društvu zaborav je ustanovljen kao pravo. GDPR, i zakoni doneseni na temelju GDPR-a, između ostaloga propisuju i pravo na ispravak i brisanje osobnih podataka. Pravo na zaborav je prije svega tumačen kao pravo fizičkih osoba da zahtijevaju brisanje određenih podataka s Interneta na način da više ne budu dostupni trećim osobama, odnosno kako je definirano direktivom Europske unije – pravo na uništavanje prošlih događaja koji više nisu aktualni.⁷⁷ S gledišta građanina koji želi da netko ne zlouporabi njegove podatke može se reći da je opravdano, ali to je tako

⁷⁶ O tom u Republici Hrvatskoj usp. Ines Stanko, "Tajnost podataka u arhivskoj građi," *Paragraf* 5, br. 1 (2021): str. 127-157.

⁷⁷ Слобода Д. Мидоровић, "Право на брисање података о личности доступних на интернету," *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 58, br. 84 (2019): str. 281-306. Pravo na zaborav je nastalo kao odgovor na brzi razvoj tehnologije i kao protuteža praktično neograničenim memorijskim kapacitetima Interneta, posebno mrežnih pretraživača. Podrazumijeva uklanjanje URL adresa iz rezultata pretrage. Bilo je više sudskih sporova i različitih presuda na temu prava na zaborav. Usp. Peter Noorlander, "Слобода изражавања – пресуде Европског суда за људска права: Билтен LVIII: Право на зaborав: 25. мај 2015.," pristupljeno 25. rujna 2024., [https://www.hraction.org/wp-content/uploads/Bilten-58-pravo-na-zaborav.pdf](https://www.hrraction.org/wp-content/uploads/Bilten-58-pravo-na-zaborav.pdf).

dok i samo pravo ne bude zlouporabljeno. Ono je zabrinjavajuće i za arhiviste koji trebaju osigurati cjelovitost i autentičnost arhivskoga gradiva te za povjesničare i druge istraživače kojima će to arhivsko gradivo biti predmet proučavanja i izvor informacija, posebno što se pojam arhivskoga gradiva u našem vremenu mijenja jer dio arhivskoga gradiva sve više nastaje i na Internetu, primjerice službeni nalozi državnika, ustanova, političkih aktivista na društvenim mrežama. GDPR propisuje pravo na brisanje osobnih podataka bez nepotrebnoga odgađanja ako osobni podatci više nisu nužni u odnosu na svrhe za koje su prikupljeni ili na drugi način obrađeni, ako ispitanik povuče pristanak na kojem se temelji obrada i ako ne postoji druga pravna osnova za obradu, ako ispitanik uloži prigovor na obradu i ne postoje jači legitimni razlozi za obradu, ako su osobni podatci nezakonito obrađeni, ako osobni podatci moraju biti obrisani radi poštivanja pravne obveze iz prava Unije ili države članice kojoj podliježe rukovatelj podacima, ako su osobni podatci prikupljeni u vezi s ponudom usluga informatičke kompanije djeci. Teret dokazivanja da je obrada podataka zakonita snose rukovatelji podacima, jer oni odgovaraju za zakonitost obrade. Pravo na zaborav ima i izuzeća: ostvarivanje prava na slobodu izražavanja i informiranja, poštivanje pravne obveze kojom se zahtjeva obrada prema pravu Unije ili pravu države članice kojemu podliježe rukovatelj podacima ili za provedbu zadatka od javnoga interesa ili pri provedbi službenoga ovlaštenja rukovatelja podacima, javni interes u području javnoga zdravlja, radi arhiviranja u javnom interesu, u svrhe znanstvenoga ili povijesnoga istraživanja ili u statističke svrhe, radi postavljanja, ostvarivanja ili obrane pravnih zahtjeva. Sud Europske unije potvrdio je važnost prava na brisanje za osiguravanje visoke razine zaštite podataka. Osnova te odredbe, odnosno prava na zaborav, sada je u čuvenom predmetu Google Spain kojim je razmatralo je li tvrtka Google bila obvezna izbrisati zastarjele informacije o financijskim poteškoćama tužitelja iz popisa rezultata pretraživanja. Prilikom razmatranja je li Google obvezan ukloniti poveznice s tužiteljem, Sud Europske unije zaključio je da u određenim uvjetima pojedinci imaju pravo zatražiti brisanje svojih osobnih podataka. »Na to pravo se može pozvati kada informacije o nekom pojedincu nisu tačne, dovoljne ili relevantne ili ih je previše za svrhe obrade podataka.« Pitamo se tko utvrđuje točnost informacija u tom slučaju. Predaje li podnositelj zahtjeva za brisanje neki dokaz? Sud Europske unije potvrdio je da to pravo nije apsolutno, nego relativno i mora se procjenjivati u odnosu na druga prava i interese, posebice interes šire javnosti na pristup određenim informacijama. »Svaki zahtev za brisanje mora se proceniti pojedinačno kako bi se uspostavila ravnoteža između osnovnih prava na zaštitu ličnih podataka i privatni život ispitanika, s jedne strane, i legitimnih interesa svih korisnika interneta, uključujući izdavače, s druge.« Priroda informacija je važan činilac. Ako su informacije u vezi s privatnim životom pojedinca i ne postoji javni interes za dostupnošću tih informacija, zaštita podataka i privatnost smatraju se važnijim od prava šire javnosti da ima pristup tim informacijama. S druge strane, ako je ispitanik javna osoba ili je priroda informacija takva da opravdava njihov pristup široj javnosti,

prednost će se dati pravu javnosti nad pravom na zaštitu podataka pojedinca.⁷⁸ Zanimljiv primjer kada je Europski sud za ljudska prava odobrio brisanje podataka, bio je u slučaju podnositelja za koga su nadležna tijela sačuvala podatke da je 1969. godine navodno zagovarao nasilan otpor policijskoj kontroli tijekom demonstracija. »ESLJP je utvrdio da te informacije nisu mogle da budu ni u kakvom interesu nacionalne bezbednosti, naročito s obzirom na to da se odnose na prošlost. ESLJP je zaključio da je povređen član 8. Konvencije u pogledu četvorice od petorice podnosilaca predstavki, budući da dalje zadržavanje njihovih podataka nije bilo korisno zbog dugog perioda koji je protekao od navodnih dela koja su učinili.«⁷⁹ To znači da su podatci odlukom suda trebali biti izbrisani. Moguće je da podnositelj zahtjeva za brisanje nije imao nikakvu javnu ulogu poslije toga incidenta, pa da je to njegovo pravo imalo utemeljenje. Ali, što ako u nekom trenutku odluči biti javno eksponiran, postane "javna osoba", makar i na mikropulanu? U predmetu Segerstedt-Wiberg i drugi protiv Švedske podnositelji su bili povezani s određenim liberalnim i komunističkim političkim strankama. Sumnjali su na to da su informacije o njima unesene u sigurnosnu policijsku evidenciju, pa su zatražili njihovo brisanje. Europski sud za ljudska prava prihvatio je činjenicu da je čuvanje predmetnih podataka imalo pravnu osnovu i legitimnu svrhu,⁸⁰ dakle brisanje je odobreno. Naravno da takav podatak i njegova prošlost ne treba obilježiti čovjeka zauvijek niti ga onemogućiti u njegovim planovima i angažmanima, ali taj je podatak svakako dio i rezultat njegove osobnosti i osobnih odluka. Hoće li pisanje biografije nekoga takvoga koji je postao, primjera radi, nositelj neke vlasti u gradu biti potpuno i točno ako takav detalj ili detalji budu prethodno izbrisani? Ima li netko danas pravo tražiti brisanje iz članstva Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, čiji je član postao u sedmom razredu osnovne škole ili članstva u nekoj političkoj stranci (npr. Savezu komunističara) jer to smeta njegovu imidžu i angažmanu, a pravo na brisanje i zaborav može se i tako shvatiti? Bi li pisac neke monografije škole imao pravo navesti tko

⁷⁸ *Priručnik o evropskom pravu zaštite podataka: Izdanje 2018.* (Beč: Agencija Evropske unije za osnovna prava i Savet Evrope, 2024), pristupljeno 25. rujna 2024., <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/Publikacije/2024/HF42-prirucnik-evropsko-pravo-zastite-podataka-SRP.pdf>.

⁷⁹ *Priručnik o evropskom pravu zaštite podataka*, str. 221, 222. Usp. Andonović i Prlja, *Osnovi prava zaštite podataka o ličnosti*, str. 192. Mihail Soro, državljani Estonije, podnio je tužbu protiv Estonije 2008. godine Europskomu sudu za ljudska prava smatrajući da mu je ugroženo pravo na privatnost, odnosno pravo na privatan i obiteljski život te pravo na zaštitu podataka jer su javno objavljene informacije o njegovu radu u službi za državnu sigurnost. Kada je iscrpio domaća pravna sredstva za zaštitu svojih interesa, podnositelj tužbe obratio se je Europskomu sudu za ljudska prava pozivajući se na kršenje čl. 8 Europske konvencije o ljudskim pravima. Sud je zauzeo stav da je objavljivanje informacije o njegovu radu u službi državne sigurnosti utjecalo na njegovu reputaciju te da predstavlja miješanje u njegovu privatnost. Podnositelj tužbe bio je vozač i njegov posao na bilo koji način nije bio "opasan", pa je na taj način miješanje u njegov privatni život bilo u disproporciji sa zaštitom javnoga interesa, a on je nakon objavljivanja morao dati otkaz te je bio šikaniran. Dosuđena mu je i naknada štete od 6.000 eura. Odluka Suda je postala pravomoćna 3. rujna 2015. godine. *Priručnik o evropskom pravu zaštite podataka*, str. 221-223.

⁸⁰ *Priručnik o evropskom pravu zaštite podataka*, str. 221-223.

su bili rukovoditelji omladinskih organizacija ili danas učeničkoga parlamenta, a da za to prethodno ne dobije suglasnost? Ili, možemo ići i dalje: Imaju li nasljednici pravo štititi privatnost svojih preminulih članova obitelji, pa u krajnjem slučaju i svoju? Mogu li nasljednici zabraniti objavljivanje podataka u biografiji nekoga svojega pretka koji je bio suradnik okupatora? Može li se to promatrati kao naknadno ili retroaktivno "reguliranje" prošlosti? U domaćoj praksi Poverenika za slobodan pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o личности imamo primjer roditelja koji su u slučaju svoje kćeri, učenice srednje škole, tražili da se isprave, odnosno dopune podatci o njezinu osmogodišnjem školovanju u smislu natjecanja, nagrada i sl. Poverenik se je izjasnio da nema mjesta ispravci i dopuni podataka koji se obrađuju u svrhu arhiviranja.⁸¹ Međutim, pitanje je hoće li se baš o svakom pojedinačnom zahtjevu izjašnjavati Poverenik koji će procijeniti sve okolnosti ili će o tom odlučivati rukovatelj podacima po zahtjevu osobe koja je obrađivana, ne procjenjujući u dovoljnoj mjeri propise ni javni interes?⁸²

Jozo Ivanović s pravom Internet naziva "digitalno zlopamtilo" jer digitalni svijet i Internet pamte više i duže, za razliku od ljudskoga pamćenja.⁸³ Međutim, pravo na brisanje i zaborav, koje je nastalo najviše zbog opasnosti od zloraba koje stvara mrežno okruženje, neće promijeniti samo Internet kao način komunikacije i rada, nego potencijalno i povijest i našu sliku o prošlosti. Iako je tumačenje odredbe GDPR-a da se pravo na brisanje ne primjenjuje kada je obrada nužna u svrhe javnoga arhiviranja, znanstvenoga ili povijesnoga istraživanja ili u statističke svrhe,⁸⁴ nije izvjesno da se to pravo neće zlorabiti. Zamislimo da neki kandidat za javnog dužnosnika prije svojega političkoga angažmana iskoristi svoje pravo na zaborav te tako "očisti" svoju biografiju. Sve smo češće svjedoci toga da se važne državne odluke, službene izjave državnika postavljaju na Internetu, na društvenim mrežama. Što ako jednog dana netko od njih poželi iskoristiti svoje pravo na zaborav? Do koje će se krajnosti koristiti pravo na izmjenu i brisanje podataka, pravo na zaborav koje predstavlja novu paradigmu privatnosti i novi izazov za društvo? Narušava li pravo da budemo zaboravljeni, da nešto što smo učinili bude izbrisano iz sjećanja, sagledavanje jednoga vremena i osoba i njihove uloge u budućnosti? Nas kao osobu ne određuje samo ono što smo u ovom trenutku, nego i ono što smo bili, sve naše greške, lutanja, sve to

⁸¹ *Заштита података о личности*, str. 115.

⁸² Стратегија заштите података о личности за период од 2023. до 2030. године, *Службени гласник Републике Србије*, 72/2023. Povereniku su tijekom 2021. godine izjavljene 204 pritužbe koje su se odnosile na ostvarivanje: prava na pristup podacima (85%), prava na brisanje osobnih podataka (14,5%), prava na ispravak i dopunu (0,5%), a najčešći razlozi za podnošenje pritužbe bili su: odbijanje, odnosno odbacivanje zahtjeva od strane rukovaoca (87), nepostupanje rukovaoca po zahtjevu (80) i djelomično postupanje rukovaoca po zahtjevu (37).

⁸³ Ivanović, "Pravo na informacije i ekonomija podataka," str. 47.

⁸⁴ *Priručnik za evropsko pravo zaštite podataka*, str. 232.

zajedno utječe na to kako ćemo se ponašati, kakve ćemo odluke donositi, kako ćemo utjecati na vlastitu, ali i na budućnost svih onih s kojima živimo, bila to samo obitelj ili neka šira zajednica.

Spomenimo i to da GDPR poseban odnos ima prema osobnim podacima nastalim u "nedemokratskim" sustavima te potiče dostupnost takve vrste podataka. Za razliku od općega načela o smanjenju količine osobnih podataka, GDPR potiče prikupljanje podataka o kršenju ljudskih prava od strane totalitarnih režima kako bi žrtvama bilo omogućeno ostvarivanje prava.⁸⁵ Znači li to da će budućim istraživačima prošlosti biti dostupna nerazmjerna količina arhivskoga gradiva, odnosno osobnih podataka o pojedinim područjima života koje u ovom trenutku naša društva smatraju važnim? Uklapa li se to u koncept "totalne povijesti" koja teži obuhvaćanju svih vidova društvene stvarnosti kao cjeline ljudske egzistencije?

Jedno je od pitanja i kako primjerice praviti izložbe arhivskih dokumenata o nekim osjetljivim temama. Snežana Pejović iznijela je problem Crne Gore, navodeći da, ako se, nezvano za razdoblje nastanka nekoga dokumenta, navedu u negativnom kontekstu osobna imena pojedinaca ili obitelji koja su u dokumentu zabilježena, takav će se potez »tumačiti kao zlonameran od strane arhiviste i arhiva koji takav sadržaj obelodanili javnosti«. Međutim, ona naglašava i da se »neobjavljivanje onoga što je zabeleženo u dokumentima, ličnih i osjetljivih i tajnih podataka može tumačiti i kao uskraćivanje spoznaje koja je za opšte dobro čovečanstva«. Ona se opravdano pita »kako uveriti javnost da je spoznaja osnovni cilj i dužnost arhiviste«. ⁸⁶ Hoće li cenzura ili autocenzura upravljati arhivistima ili će se upravljati dokumentima i njihovim sadržajem?

Pitanje je kako objavljivati spomenice i monografije škola, sveučilišta, ustanova, gospodarskih tvrtki, popise zaposlenih, kako ih spominjati i pisati o njima ako oni ne daju izričito svoj pristanak, odnosno njihovi nasljednici, ako su oni preminuli. Zamislimo monografiju jedne srednje škole u kojoj nisu smjeli biti spomenuti podatci o pojedinim profesorima jer nisu dali pristanak. Zamislimo i kakva bi to monografija bila da ne objavimo nečija imena zbog poštivanja odredbi zakona. Treba li na pisanje takvoga teksta čekati duže od stoljeća kako bi

⁸⁵ Bukvić, "Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR)," str. 19. Ako se osobni podatci obrađuju u svrhe arhiviranja, uredba se također treba primjenjivati na takvu obradu, imajući u vidu da se ne treba primjenjivati na preminule osobe. Tijela vlasti ili javna ili privatna tijela koja posjeduju evidencije od javnoga interesa moraju biti službe koje, na temelju prava Unije ili prava države članice, imaju zakonsku obvezu prikupljati, čuvati, ocjenjivati, uređivati, opisivati, priopćavati, poticati, širiti i pružiti uvid u evidencije od trajne vrijednosti za opći javni interes. Države članice također moraju biti ovlaštene predvidjeti daljnju obradu osobnih podataka u svrhe arhiviranja, primjerice s ciljem pružanja posebnih informacija o političkom ponašanju za vrijeme bivših totalitarnih državnih režima, genocida, zločina protiv čovječnosti, a posebno Holokausta ili ratnih zločina. "Guidance on data protection for archive services," preambula, br. 158.

⁸⁶ Pejović, "Uloga i dužnost arhiviste u lancu društvene odgovornosti," str. 126.

neki podatci bili objavljeni, a i tada djelomice? Smiju li biti objavljeni popisi učenika ili popisi studenata koji su završili neke škole ili sveučilišta prije nego što prođe 70 ili 100 godina od nastanka arhivskoga gradiva ili nakon što ljudi s popisâ preminu? Tko će to utvrditi i kako?

Kako bi nastala sada već remek-djela historiografije *A History of Private Life* ("Povijest privatnoga života") pod uredništvom francuskih povjesničara Philippea Ariesa i Georges-a Dubya,⁸⁷ kako bi nastale knjige kao što su djela srpskoga povjesničara Milana Ristovića⁸⁸ i brojnih drugih srpskih i stranih autora, nastala na gotovo nevidljivim tragovima koje su pojedinci ostavljali za sobom, osobnim dokumentima, bilješkama, različitim popisima i slično. Bi li povijest bila ista da nisu objavljena privatna pisma Hilde Dajč?⁸⁹ Mogu li se, primjera radi, koristiti i objavljevati podatci iz Kartoteke žitelja Beograda u fondu Uprava grada Beograda (1922-1952) i u kojoj količini kada sadrže osobne podatke ne samo o nositelju kućanstva, nego i o članovima obitelji, ako je imao?⁹⁰

Je li objavljivanje arhivskoga gradiva i pisanje o događajima ako nije proteklo bar 30 godina od tih događaja arhivistički ili metodološki ispravno? Je li moguće objektivno sagledavanje prošlih događaja bez proučavanja i dostupnosti većih cjelina arhivskoga gradiva i slobode za iznošenjem činjenica iz arhivskoga gradiva kakve god da su one?

Je li moguće objektivno sagledavanje prošlosti bez imena i prezimena aktera pojedinih događaja, bez navođenja nekih njihovih karakteristika, sklonosti i slično? Kako ćemo i kada moći pisati biografije pojedinaca? Kako ćemo objavljivati dnevnike, ili osobne bilješke, pisma pojedinaca u budućnosti? Je li moguće pisanje objektivne povijesti uz prisustvo autocenzure istraživača iz straha da će biti zakonski gonjeni ako objave neki podatak ili činjenicu koja se nekomu ne dopada?

⁸⁷ *A History of Private Life: I. From Pagan Rome to Byzantium*, ur. Paul Veyn (London: Harvard University, 1987); *A History of Private Life: II. Revelations of the Medieval World*, ur. Georges Duby (London: Harvard University, 1988); *A History of Private Life: III. Passions of the Renaissance*, ur. Roger Chartier (London: Harvard University, 1989); *A History of Private Life: IV. From the Fires of Revolution to the Great War*, ur. Michelle Perrot (London: Harvard University, 1990); *A History of Private Life: V. Riddles of Identity in Modern Times*, ur. Antoine Prost i Gérard Vincent (London: Harvard University, 1991).

⁸⁸ Milan Ristović, *У потрази за уточиштем: Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941-45* (Београд: Службени лист СРЈ, 1998); Milan Ristović, *Dug povratak kući: Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948-1960.* (Београд: Удружење за друштvenu историју, 1998); Milan Ristović, *Обични људи: Прилози за историју* (Београд: Геоархеологија, 1999); Milan Ristović, *Утишани гласови: Из историје обичних људи* (Београд: Геоархеологија, 2024).

⁸⁹ Hilda Dajč je Židovka iz Beograda koja je u prosincu 1941. dobrovoljno otišla brinuti o zatvorenicima u logoru Sajmište, te je tamo i umrla 1942. godine. Jovan Byford, "Pisma Hilde Dajč," *Jevrejski logor na Beogradskom Sajmištu*, pristupljeno 25. svibnja 2024., <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/hilda-dajc.php>.

⁹⁰ "Fond Uprava grada Beograda, Kartoteka žitelja Beograda (1922-1952)," *Digitalni repozitorijum Istorijskog arhiva Beograd*, pristupljeno 25. rujna 2024., <https://digitalni.arhiv-beograda.org/login.php>.

Nadalje, što s osobnim i obiteljskim arhivama, pismima, dnevnicima, memoarskim gradivom, privatnim arhivskim gradivom⁹¹ koje ponekad u arhiv ne dolazi voljom svojega stvaratelja, nego često i bez njihova znanja ili poslije njihove smrti. Jozo Ivanović logično se pita umire li privatnost s fizičkom osobom, a u današnje vrijeme pitamo se što je s digitalnim identitetom nakon smrti. Tko polaže pravo na njega?⁹² Bi li naše razumijevanje Alberta Einsteina i Mileve Marić bilo isto da nije njihovih osobnih pisama i prepiske koji su postali dostupni.⁹³ Navodimo primjer izvjesnoga darovatelja koji je arhivu dao više od 100 intimnih pisama između dvoje ljudi iz tridesetih godina 20. stoljeća koja su se našla kod njega kao kolekcionara. Postavlja se pitanje mogu li se i kada ista koristiti, pod kojim uvjetima, od koga tražiti odobrenje? Imamo li pravo na korištenje te vrste arhivskoga gradiva, osobnoga, intimnoga, koje je stvaratelj stvarao samo za sebe, bez namjere da bude dostupno drugima, a s druge strane njegovo čitanje i izučavanje daje dosta informacija o tadašnjem društvu, društvenim normama, načinu komunikacije? Krivični zakonik primjerice navodi: »Ko neovlašćeno otvori tuđe pismo, telegram ili kakvo drugo zatvoreno pismeno ili pošiljku ili na drugi način povredi njihovu tajnost ili ko neovlašćeno zadrži, prikrije, uništi ili drugom preda tuđe pismo, telegram ili drugu pošiljku ili ko povredi tajnost elektronske pošte ili drugog sredstva za telekomunikaciju, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dve godine.«⁹⁴

11. Znanost o prošlosti više nije i neće biti ista

Pojam arhivskoga gradiva postao je znatno širi nego što je to bio prije nekoliko desetljeća. Arhivsko gradivo odavno više ne nastaje isključivo na tradicionalnim nosačima podataka (papir, mikrofilm, video i magnetofonske trake i dr.), nego nastaje i na našim računalima, pametnim telefonima, tabletima, nastaje na Internetu.⁹⁵ Pored toga, suvremeno društvo upoznaje prednosti, ali i brojne slabosti i mane koje donosi digitalizacija, digitalno doba i Internet kao njegov

⁹¹ Cijeli broj časopisa *Atlanti*, br. 28 (2018), bio je posvećen pitanju privatnoga arhivskoga gradiva i Općoj uredbi o zaštiti podataka.

⁹² Ivanović, "Pravo na informacije i ekonomija podataka," str. 47.

⁹³ "Lista pravila u braku koja je morala da poštuje Mileva Ajnštajn otkrivaju mračnu stranu njenog čuvenog supruga," *Hina*, 9. veljače 2024., pristupljeno 25. rujna 2024., <https://www.nin.rs/magazin/vesti/45163/ajnštajnova-tamna-strana-otkrivena-u-pismima-milevi-maric>; Nataša Anđelković, "Žene, Srbija i nauka: Mileva Marić i Albert Ajnštajn – ko je bio biser, a ko školjka," *BBC News na srpskom*, 4. kolovoza 2021., pristupljeno 25. rujna 2024., <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58061915>.

⁹⁴ Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 85/2005, 88/2005 – ispravka, 107/2005 – ispravka, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.

⁹⁵ O izazovima digitalne povijesti usp. Ljubinka Škodrić i Vladimir Petrović, "Digitalna istorija: Geneza, oblici i perspektive," *Istorija 20. veka* 38, br. 2 (2020): str. 9-38; Ljubinka Škodrić i Vladimir Petrović, "Na putu ka digitalnoj istoriji: Digitalni centar Instituta za savremenu istoriju," u *Arhivska građa u teoriji i praksi: Zbornik radova 4*, ur. Slobodanka Cvetković (Beograd: Arhivističko društvo Srbije, 2020), str. 178-190.

najvidljiviji dio. Umjetna inteligencija i njezine neslućene mogućnosti otvaraju nova vrata ljudske spoznaje i u suočenju s njom već sada osjećamo nelagodu i strah. Pokušavajući odgovoriti adekvatno i na vrijeme na izazove, odnosno predvidjeti i spriječiti probleme u budućnosti, u Europskoj uniji donose se propisi koji pokušavaju ublažiti opasnosti koje se stavljaju pred suvremenoga čovjeka i njegovu privatnost. U tom smislu treba razumjeti i GDPR. Međutim, s aspekta arhivista i povjesničara, primjena odredbi GDPR-a koje pružaju dosta prostora za različita tumačenja, zatim neusuglašeno i neprecizno zakonodavstvo, nedovoljno uključivanje struke od strane donositelja propisa u razmatranje problematike prije njihova ozakonjivanja, dovodi do problema u primjeni.⁹⁶

Koliko smo mi arhivisti i povjesničari te znanstvenici drugih disciplina koji koriste arhivsko gradivo za svoja istraživanja svjesni da se naše profesije mijenjaju iz korijena? Koliko smo spremni na nove izazove, koliko ih primjećujemo i koliko razmišljamo o odgovorima koji će osigurati autentičnost dokumenta i znanosti? Kako vrednovati sve ono što nastaje na Internetu ili je postavljeno na Internet?⁹⁷ Teorija i praksa arhivistike i povijesne znanosti tek moraju dati odgovore na ta pitanja.

12. Rješenja za ublažavanje problema – “hladni oblozi za ljute rane”

Današnji čovjek ima pravo izbora hoće li biti poznat za povijest kao “povijesna osoba” s početka naše priče, ali ta sloboda ne smije “pojesti samu sebe”, sloboda izabrati da ne postojim, jer je čovjek biće koje stvara povijest kakvom je mi poznamo i doživljavamo.⁹⁸ Što je moguće učiniti kako bi bile izbjegnute povrede nečijih prava na privatnost, a istodobno zadovoljeno pravo na istraživanje i razumijevanje prošlosti? Kao prvo, potrebno je zakonskim propisima, kako onima koji uređuju posebne djelatnosti, tako i arhivskim zakonom, precizno odrediti vrste dokumenata i arhivskoga gradiva koje se može smatrati osjetljivim u smislu zaštite osobnih podataka, jasno i nedvosmisleno definirati rokove i

⁹⁶ Znanstveni je rad slobodan i ne podliježe nikakvim ograničenjima, osim onih koji proizlaze iz poštovanja standarda znanosti i etičnosti u znanstvenom i istraživačkom radu, zaštite ljudskih i manjinskih prava, zaštite obrambenih i sigurnosnih interesa, kao i zaštite životne sredine, uspr. Zakon o nauci i istraživačkim, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 49/2019, čl. 5.

⁹⁷ Slobodanka Cvetković, “Документи истргнути из контекста – опасност од манипулисања науком,” *Arhivski pogledi* 1, br. 1 (2020): str. 172-187.

⁹⁸ Borislav Pekić govori o građaninu socijalizma kao totalitarnoga sustava i osjećaju slobode koju misli da ima: »Ostaje razlika da će robijaški slobodnjak jednog ugledati slobodu, a socijalistički je slobodnjak nikad neće ugledati. I ne zato što mu se ona od režima ne bi dala, nego što smatra da je već ima (podvukao aut.). I u meri koja je humanoj vrsti do sada nepoznata. Prosečan socijalistički građanin podseća na osuđenika, čija sudbina nije definitivna – mada je kao takva zamišljena – već u potpunosti zavisi od njegovog ponašanja na izdržavanju kazne, u ovom slučaju socijalističkog života. To je ponašanje prilagođeno spoljnim zahtevima, uslovima Ideje, Partije, Vlasti, Uprave i zato veštačko.« Borislav Pekić, *Psihopatologija društvenog života* (Beograd: BIGZ, 1993).

uvjete njihove dostupnosti i korištenja, te definirati pravila i procedure također za digitalizirano arhivsko gradivo, odnosno za obavijesna pomagala. Obavijesna pomagala moraju sadržavati sve relevantne informacije o kompletnosti arhivskoga gradiva, o eventualno ograničenom dostupu, o razlozima i rokovima nedostupnosti, kako za arhivsko gradivo dostupno u papirnom obliku, tako i za digitalizirano arhivsko gradivo. Pravo stvaratelja da daju preporuke za rokove dostupnosti i uvjete korištenja treba pretvoriti u obvezu, odnosno na tom insistirati. Stvaratelj najbolje poznaje arhivsko gradivo i potrebno je, u suglasnosti s arhivom, poštujući zakonske propise, prilikom primopredaje jasno naznačiti slobodnu dostupnost, odnosno eventualna ograničenja. Rokovi i uvjeti dostupnosti i korištenja moraju imati podlogu u zakonskim propisima. U odnosu s korisnicima arhivskoga gradiva, svako odbijanje, kako i zakon kaže, mora biti obrazloženo, kriteriji za odbijanje moraju biti jasni i nedvosmisleni, propisani i u skladu sa zakonom, a "osobnu procjenu" treba svesti na minimum. Potrebno je razgraničiti javno od privatnoga arhivskoga gradiva i jasno definirati način primopredaje. Ugovor o daru ili otkupu za privatno arhivsko gradivo mora biti obavezan dio primopredaje kojim će se definirati između ostaloga i rokovi dostupnosti i način korištenja. Potrebno je zakonskim propisima definirati zaštitu autorskih i srodnih prava koja mogu biti narušena prilikom korištenja arhivskoga gradiva. U pogledu prava na zaborav, potrebno je što jasnije definirati što ono podrazumijeva, u kojim slučajevima može biti primijenjeno, tko se može pozvati na pravo na zaborav, a sve uz prethodno sagledavanje posljedica za znanost. U raspravu treba uključiti širi krug arhivista i istraživača, povjesničara i drugih znanstvenika i zainteresiranih. Jasno definirati prava i obveze kako arhiva tako i korisnika, jer to stvara sigurnost i povjerenje između društva, odnosno korisnika i arhiva. Arhivi imaju posao povjeren od države, odnosno zajednice i građana da će u najboljem interesu svih čuvati i štititi arhivsko gradivo i informacije koje ono sadržava, ali da će ih u interesu javnosti, znanosti, kulture i države činiti dostupnim u mjeri koja neće ugroziti pravo pojedinaca ili grupa, odnosno države u cjelini. Jasno je da je na arhivistima velik teret stalnoga uravnoteživanja između interesa pojedinca i širega interesa javnosti. Ključna je stvar povjerenje, a arhivisti moraju to povjerenje opravdati. Propisi trebaju biti jasni i precizni, a arhivisti ih ne trebaju tumačiti, nego primjenjivati. Zato je učešće arhivista u donošenju propisa o arhivskom gradivu, njegovoj dostupnosti i korištenju od posebne važnosti.

Važan segment u građenju povjerenja popularizacija je rada arhiva, arhivskih normi i propisa. Arhivisti imaju profesionalnu obvezu: u javnosti, koristeći sva raspoloživa sredstva, promovirati pristup arhivima, ali i eventualna ograničenja; informirati javnost o uvjetima i načinima dostupnosti i rada arhiva; ali i dužnost osigurati isti odnos prema svima. Etički kodeks arhivista predstavlja dobru osnovu i treba ga iznova čitati. Kako i sami dokumenti o dostupnosti navode, dostupnost je nešto čemu arhivi trebaju težiti i u tom smislu treba suzbiti nerazumna ograničenja, ali neizostavno treba imati na umu i razmišljati i o pravu na zaštitu privatnosti i osobe.

13. Zaključak

Osobni podatci zastupljeni su svugdje u arhivskom gradivu. Prema odredbama Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti u Republici Srbiji podrazumijeva se znatno šira dostupnost i pravo korištenja nego što je to slučaj u europskom zakonodavstvu. Međutim, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti nameće određena ograničenja, koja nisu dovoljno jasna i precizna kada je u pitanju arhivsko gradivo u arhivima, ponekad teško primjenljiva ili potpuno neprimjenljiva. Posebni zakoni za određena područja života ne reguliraju procedure i način postupanja s arhivskim gradivom, rokove predaje ili uopće predaju arhivu, i rokove dostupnosti, što dodatno otežava rad arhivistima.

Osoba je cjelina fizičkoga i duhovnoga, dobra i lošega, uspjeha i neuspjeha, dobrih i pogrešnih izbora, te ju kao takvu moramo prihvatiti. O osobama najčešće obitelji čuvaju uspomene. Isto je tako i s čitavim društvima u kojima su arhivi ti koji čuvaju sjećanje. U tom smislu arhiv vidimo kao određen korektiv društva u smislu osvješćivanja, spoznaja o tom što smo bili i što jesmo, i ta njegova uloga ne smije ni jednim drugim (pa ni pravom na privatnost) biti stavljena u stranu. Arhivi moraju biti proaktivni u cilju predstavljanja činjenica, kakve god da su one, koliko god ugodne ili neugodne. Prošlost trebamo promatrati kao takvu, bez umetanja u kontekst današnjega vremena, jer prošlo vrijeme ima svoj kontekst. Moramo se suzdržati od tumačenja, opisivanja, analiziranja vrlo često "nedemokratske" prošlosti s pozicije današnjega vremena i ovoga što živimo, sloboda koje imamo.

Pseudonimizacija, anonimizacija kao sredstvo zaštite osobnih podataka, pravo na zaborav, na brisanje podataka, i pored toga što nije apsolutno, nego relativno pravo, mogu biti i izvor zloraba. Čovjek je ključni čimbenik povijesti i, ako ga izuzmemo, ako povijesti oduzmemo ime i prezime, što će od nje ostati? Čovjek je taj koji ju kreira, čovjek nije broj, nije anonimus, nego jasno određena jedinka čija osobnost, mentalni sklop, odluke, motivacija, ciljevi, osobine, poticaji, obrazovanje, navike, pa i zdravstveno stanje, utječu na tijekove povijesti. Povijest ne smije biti anonimna, depersonalizirana, ona ne smije negirati čovjeka s imenom i prezimenom kao aktera. Svijet se je već u prošlosti susreo s režimima koji su ljude označavali brojevima želeći im oduzeti identitet i ljudskost, kako bi ih depersonalizirali i relativizirali kao osobe. Uzmemo li akterima povijesti imena, kako ćemo učiti o prošlosti? Kako će ta prošlost izgledati i kada će nam biti dostupna? Hoće li to biti tek nakon smrti aktera? Današnje se društvo ne smije pretvoriti u svojevrsni totalitarizam pojedinca čija će sloboda i prava biti ispred prava društva kao cjeline. Protagora je davno rekao da je čovjek mjera svih stvari, onih koje jesu da jesu, onih koje nisu da nisu. Negiranjem, depersonalizacijom čovjeka u povijesti što će biti naša "mjera"? Povijest je davno nazvana učiteljicom života. Pitamo se je li to i dalje i hoće li biti?

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

Istorijski arhiv Požarevac

Dosjei fondova, Pismohrana (Opšta arhiva).

Službena glasila i tisak

Narodne novine (Zagreb), 2018, 2019, 2022, 2024.

Službene novine Federacije BiH (Sarajevo), 2002.

Službene novine Tuzlanskog kantona (Tuzla), 2000.

Službeni glasnik BiH (Sarajevo), 2001.

Službeni glasnik Brčko distrikta BiH (Brčko), 2004, 2007, 2009, 2011, 2013.

Службени гласник Републике Србије (Beograd), 1992, 1994, 2003-2010, 2012-2021, 2023 [*Službeni glasnik Republike Srbije*].

Службени гласник Републике Српске (Banja Luka), 2008 [*Službeni glasnik Republike Srpske*].

Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona (Bihać), 1999.

Službeni list Crne Gore (Podgorica), 2010, 2011.

Službeni list Europske unije (Bruxelles), 1995, 2002, 2016.

Службени лист СФРЈ (Beograd), 1971 [*Službeni list SFRJ*].

Службени лист СЦГ (Beograd), 2003, 2005 [*Službeni list Srbije i Crne Gore*].

Службени весник на Република Македонија (Skoplje), 2012, 2014, 2015, 2016 [*Službeni vesnik na Republika Makedonija*].

Uradni list Republike Slovenije (Ljubljana), 2006, 2014, 2016.

Literatura

A History of Private Life: I. From Pagan Rome to Byzantium, ur. Paul Veyn. London: Harvard University, 1987.

A History of Private Life: II. Revelations of the Medieval World, ur. Georges Duby. London: Harvard University, 1988.

A History of Private Life: III. Passions of the Renaissance, ur. Roger Chartier. London: Harvard University, 1989.

A History of Private Life: IV. From the Fires of Revolution to the Great War, ur. Michelle Perrot. London: Harvard University, 1990.

A History of Private Life: V. Riddles of Identity in Modern Times, ur. Antoine Prost i Gérard Vincent. London: Harvard University, 1991.

Adrović, Saneta. "Preuzimanje i rukovanje javnom arhivskom građom sa posebnim režimom korišćenja." *Arhivska praksa*, br. 16 (2013): str. 276-281.

Andonović, Stefan, Dragan Prlja. *Osnovi prava zaštite podataka o ličnosti*. Beograd: Institut za uporedno pravo, 2020.

Andelković, Nataša. "Žene, Srbija i nauka: Mileva Marić i Albert Ajnštajn – ko je bio biser, a ko školjka." *BBC News na srpskom*, 4. kolovoza 2021. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58061915>.

Архиви у Србији: Преглед фондова и збирки: Том II, ur. Мирослав Јовановић и Весна Башић. Београд: Архив Србије, 2016. [*Архиви у Србији: Преглед фондова и збирки: Том II*, ur. Мiroslav Јovanović и Vesna Bašić. Beograd: Arhiv Srbije, 2016.]

Архивски фондови и збирке у архивима и архивским одељенијима у СФРЈ: СР Србија (без социјалистичких аутономних покрајина), ur. Sredoje Lalić. Beograd: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1978.

Bukvić, Nenad. "Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR) i opis osobnih podataka u arhivskom gradivu: o nekim praktičnim i etičkim aspektima." *Arhivski vjesnik* 63 (2020): str. 9-32.

Byford, Jovan. "Pisma Hilde Dajč." *Jevrejski logor na Beogradskom Sajmištu*. Pristupljeno 25. svibnja 2024. <http://www.open.ac.uk/socialsciences/semlin/sr/hilda-dajc.php>.

Цветковић, Слободанка. "Документи истргнути из контекста – опасност од манипулисања науком." *Архивски погледи* 1, br. 1 (2020): str. 172-187. [Cvetković, Slobodanka. "Dokumenti istrgnuti iz konteksta – opasnost od manipulisanja naukom." *Arhivski pogledi* 1, br. 1 (2020): str. 172-187.]

Цветковић, Слободанка. "Проблематика валоризације медицинске документације у Историјском архиву Пожаревац." *Годишњак Историјског архива града Новог Сада* 8, br. 8 (2014): str. 14- 15. [Cvetković, Slobodanka. "Problematika valorizacije i medicinske dokumentacije u Istorijском архиву Пожаревац." *Годишњак Историјског архива града Новог Сада* 8, br. 8 (2014): str. 14-25.]

"Damnatio memoriae." *Hrvatska enciklopedija*. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/damnatio-memoriae>.

Domazet, Siniša. "Povjerljiva građa u Arhivu Bosne i Hercegovine: pristup i zaštita." *Atlanti* 26, br. 1 (2016): str. 187-196.

Đukić, Dejan. "Zaštita podataka o ličnosti sa osvrtom na novo zakonodavstvo EU u ovoj oblasti." *Pravni zapis* 8, br. 1 (2017): str. 49-60.

"Етички кодекс архивиста." *Архив Југославије*. Приступљено 25. ружна 2024. https://www.arhivyu.rs/za-arhiviste/eticki_kodeks_arhivista. ["Етички кодекс архивиста." *Архив Југославије*. Приступљено 25. ружна 2024. https://www.arhivyu.rs/za-arhiviste/eticki_kodeks_arhivista.]

"Fond Uprava grada Beograda, Kartoteka žitelja Beograda (1922-1952)." *Digitalni repozitorijum Istorijskog arhiva Beograd*. Приступљено 25. ружна 2024. <https://digitalni.arhiv-beograda.org/login.php>.

"Guidance on data protection for archive services: EAG guidelines on the implementation of the General Data Protection Regulation in the archive sector, European Archives Group, October 2018." *European Commission*. Приступљено 31. септембра 2024. https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/service-standards-and-principles/transparency/freedom-information/access-documents/information-and-document-management/archival-policy/european-archives-group/guidance-data-protection-archive-services_en.

Hedrick, W. Charles. *History and Silence: Purge and Rehabilitation of Memory in Late Antiquity*. Austin: University of Texas, 2000.

Heđbeli, Živana. "Novo arhivsko zakonodavstvo: lov na vještice." *Atlanti* 28, br. 1 (2018): str. 13-24.

Ivanović, Jozo. "Pravo na informacije i ekonomija podataka." U *Dostupnost arhivskog gradiva*, ur. Silvija Babić, str. 23-60. Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2014.

Krivokapić, Danilo, Đorđe Krivokapić. "GDPR dolazi u Srbiju – sve što treba da znate o novoj regulativi za zaštitu podataka o ličnosti." *Startit*, 11. studenoga 2017. Приступљено 25. ружна 2024. <https://startit.rs/gdpr-dolazi-u-srbiju-sve-sto-treba-da-znate-o-novoj-regulativi-za-zastitu-podataka-o-licnosti/>.

"Lista pravila u braku koja je morala da poštuje Mileva Ajnštajn otkrivaju mračnu stranu njenog čuvenog supruga." *Nin*, 9. veljače 2024. Приступљено 25. ружна 2024. <https://www.nin.rs/magazin/vesti/45163/ajnstajnova-tamna-strana-otkrivena-u-pismima-milevi-maric>. ["Lista pravila u braku koja je morala da poštuje Mileva Ajnštajn otkrivaju mračnu stranu njenog čuvenog supruga." *Nin*, 9. veljače 2024. Приступљено 25. ружна 2024. <https://www.nin.rs/magazin/vesti/45163/ajnstajnova-tamna-strana-otkrivena-u-pismima-milevi-maric>.]

Majstorović, Marija. "Opšta uredba Evropskog parlamenta i Saveta Evropske unije o zaštiti podataka (GDPR) – pregled i novine." *Evropsko zakonodavstvo* 19, br. 73-74 (2020): str. 99-118.

Мидоровић, Д. Слобода. "Право на брисање података о личности доступних на интернету." *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 58,

br. 84 (2019): str. 281-306. [Midorović, D. Sloboda. "Pravo na brisanje podataka o ličnosti dostupnih na internetu." *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* 58, br. 84 (2019): str. 281-306.]

Милошевић, Марија. "Практична примена новог закона о заштити података о личности." *Архивски гласник* 14 (2019): str. 13-15. [Milošević, Marija. "Praktična primena novog zakona o zaštiti podataka o ličnosti." *Arhivski glasnik* 14 (2019): str. 13-15.]

Mirković, Snežana. "Obrada podataka o ličnosti sadržanih u arhivskoj građi." *Pravnik*, br. 4 (2024): str. 40-41.

Принципи доступности архивске грађе: Техничке смернице за управљање архивском грађом ограничене доступности. Нови Сад: Архив Војводине, 2020. [*Principi dostupnosti arhivske građe: Tehničke smernice za upravljanje arhivskom građom ograničene dostupnosti.* Novi Sad: Arhiv Vojvodine, 2020.]

"Најчешће постављена питања у вези са применом опште уредбе о заштити података (GDPR)." *Neobilten*, 8. lipnja 2018. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.neobilten.com/najcesce-postavljena-pitanja-u-vezi-sa-primenom-opste-uredbe-o-zastiti-podataka-gdpr/>. ["Najčešće postavljena pitanja u vezi sa primenom opšte uredbe o zaštitu podataka (GDPR)." *Neobilten*, 8. lipnja 2018. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.neobilten.com/najcesce-postavljena-pitanja-u-vezi-sa-primenom-opste-uredbe-o-zastiti-podataka-gdpr/>]

Noorlander, Peter. "Sloboda izražavanja – presude Evropskog suda za ljudska prava: Bilten LVIII: Pravo na zaborav: 25. maj 2015." Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.hraction.org/wp-content/uploads/Bilten-58-pravo-na-zaborav.pdf>.

"Okrugli sto Korišćenje arhivske građe i dostupnost podataka iz arhivske građe." *Архив Војводине*. Pristupljeno 19. travnja 2024. <https://arhivvojvodine.org.rs/okrugli-sto-korisćenje-arhivske-gradje-i-dostupnost-podataka-iz-arhivske-gradje-2/>. ["Okrugli sto Korišćenje arhivske građe i dostupnost podataka iz arhivske građe." *Arhiv Vojvodine*. Pristupljeno 19. travnja 2024. <https://arhivvojvodine.org.rs/okrugli-sto-korisćenje-arhivske-gradje-i-dostupnost-podataka-iz-arhivske-gradje-2/>.]

Pejović, Snežana. "Uloga i dužnost arhiviste u lancu društvene odgovornosti za zaštitu tajnosti podataka i podataka o ličnosti." *Atlanti* 26, br. 1 (2016): str. 117-128.

Pekić, Borislav. *Psihopatologija društvenog života*. Beograd: BIGZ, 1993.

Perišić, Miroslav. "Odgovor dr Miroslava Perişiћа Редакцији Nova.rs и Редакцији Kurira: Можда не знате." *Архив Србије*, 18. listopada 2022. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.arhivsrbiye.rs/novosti/266/kompletna-objava>. [Perišić, Miroslav. "Odgovor dr Miroslava Perişića Redakciji Nova.rs i Redakciji

Kurira: Možda ne znate." *Arhiv Srbije*, 18. listopada 2022. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.arhivsrbijske.rs/novosti/266/kompletna-objava.>]

Петровић, Весна. "Заштита података о личности на примеру архивске грађе преузете од БИА-е." *Архивски гласник* 14 (2019): str. 15-16. [Petrović, Vesna. "Zaštita podataka o ličnosti na primeru arhivske građe preuzete od BIA-e." *Arhivski glasnik* 14 (2019): str. 15-16.]

Поповић Субић, Милена. "Заштита података о личности." *Архивски гласник* 14 (2019): str. 6-10. [Popović Subić, Milena. "Zaštita podataka o ličnosti." *Arhivski glasnik* 14 (2019): str. 6-10.]

Posedi, Ivana, Irena Milobara. "(Ne)dosljednosti u zakonima i propisima koji se odnose na pitanja dostupnosti javnog arhivskog gradiva." *Arhivska praksa*, br. 17 (2014): str. 330-336.

"Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности." *Poverenik*. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.poverenik.rs/sr/>. ["Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštiti podataka o ličnosti." *Poverenik*. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.poverenik.rs/sr/>.]

"Предлог: Закон о отварању досијеа служби безбедности у Републици Србији." Pristupljeno 25. rujna 2024. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/2019/1537-19.pdf. ["Predlog: Zakon o otvaranju dosijea službi bezbednosti u Republici Srbiji." 2024. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/2019/1537-19.pdf.]

"Препорука R (2002) 2 Одбора министара Савета Европе државама чланицама о доступности службених докумената." *Архив* 6, br. 1-2, (2005): str. 20-24. ["Preporuka R (2002) 2 Odbora ministara Saveta Evrope državama članicama o dostupnosti službenih dokumenata." *Arhiv* 6, br. 1-2 (2005): str. 20-24.]

"Препоруке Савета Европе." *Архив* 6, br. 1-2, (2005): str. 9-19. ["Preporuke Saveta Evrope." *Arhiv* 6, br. 1-2 (2005): str. 9-19.]

Priručnik o evropskom pravu zaštite podataka: Izdanje 2018. Beč: Agencija Evropske unije za osnovna prava i Savet Evrope, 2024. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/Publikacija/2024/HF42-prirucnik-evropsko-pravo-zastite-podataka-SRP.pdf>.

"Resolution adopted by the General Assembly on 16 December 2020: 75/176. The right to privacy in the digital age." *United Nations Digital Library*. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://digitallibrary.un.org/record/3896430?v=pdf>.

Ристовић, Милан. *Обични људи: Прилози за историју*. Београд: Георетика, 1999. [Ristović, Milan. *Obični ljudi: Prilozi za istoriju*. Beograd: Georotika, 1999.]

Ристовић, Милан. *У потрази за уточиштем: Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941-45*. Београд: Службени лист СРЈ, 1998. [Ristović,

Milan. *U potrazi za utočištem: Jugoslovenski Jevreji u bekstvu od holokausta 1941-45.* Beograd: Službeni list SRJ, 1998.]

Ристовић, Милан. *Утишани гласови: Из историје обичних људи.* Београд: Геопетика, 2024. [Ristović, Milan. *Utišani glasovi: Iz istorije običnih ljudi.* Beograd: Geopoetika, 2024.]

Ristović, Milan. *Dug povratak kući: Deca izbeglice iz Grčke u Jugoslaviji 1948-1960.* Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1998.

Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije, hrvatsko-srpsko-slovensko-makedonski, englesko-fancusko-njemačko-rusko-talijanski, ur. Mirko Androić. Zagreb: Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1972.

Stanko, Ines. "Tajnost podataka u arhivskoj građi." *Paragraf* 5, br. 1 (2021): str. 127-157.

Škodrić, Ljubinka, Vladimir Petrović. "Digitalna istorija: Geneza, oblici i perspektive." *Istorija 20. veka* 38, br. 2 (2020): str. 9-38.

Škodrić, Ljubinka, Vladimir Petrović. "Na putu ka digitalnoj istoriji: Digitalni centar Instituta za savremenu istoriji." U *Arhivska građa u teoriju i praksi: Zbornik radova 4*, ur. Slobodanka Cvetković, str. 178-190. Beograd: Arhivističko društvo Srbije, 2020. [Škodrić, Ljubinka, Vladimir Petrović. "Na putu ka digitalnoj istoriji: Digitalni centar Instituta za savremenu istoriji." U *Arhivska građa u teoriji i praksi: Zbornik radova 4*, ur. Slobodanka Cvetković, str. 178-190. Beograd: Arhivističko društvo Srbije, 2020.]

United Nations. "Opšta deklaracija o pravima čoveka." *United Nations*. Pristupljeno 25. rujna 2024. <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/serbian-latin-srpski>.

"Универзална декларација о архивима." *Архив* 11, br. 1-2 (2010): str. 86. ["Univerzalna deklaracija o arhivima." *Arhiv* 11, br. 1-2 (2010): str. 86.]

Usprcova, Svetlana. "The State Archives of the Republic of Macedonia: Use of Archival Material and Data Protection Pursuant to the Law on Personal Data Protection and the General Data Protection Regulation." *Atlanti* 28, br. 1 (2018): str. 91-98.

Vodinić, Vladimir V. "Отваранје досијеа политичких полиција: између података о личности, тајних података и података од јавног значаја." U *Primena zakona o tajnosti podataka: 10 najznačajnijih prepreka*, ur. Saša Gajin i Goran Matić, str. 40-45. Beograd: OEBS.

Вујаклија, Милан. *Лексикон страних речи и израза.* Београд: Просвета, 2004. [Vujaklija, Milan. *Leksikon stranih reči i izraza.* Beograd: Prosveta, 2004.]

Заштита података о личности: Ставови и мишљења Повереника: Публикација бр. 9. Београд: Повереник за информације од јавног значаја и

заштиту података о личности, 2024. [*Zaštita podataka o ličnosti: Stavovi i mišljenja Poverenika: Publikacija br. 9.* Beograd: Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, 2024]

“Зашто нам је потребан нови закон о заштити података о личности.” Републички секретаријат за јавне политике Владе Републике Србије, 9. септембра 2018. Приступљено 25. маја 2024. <https://rsjp.gov.rs/upload/Obrazlozenje%20Zakona%20o%20zastiti%20podataka%20o%20licnosti-9.7.2018.pdf>. [“Zašto nam je potreban novi zakon o zaštiti podataka o ličnosti.” Републички секретаријат за јавне политике Владе Републике Србије, 9. септембра 2018. Приступљено 25. маја 2024. <https://rsjp.gov.rs/upload/Obrazlozenje%20Zakona%20o%20zastiti%20podataka%20o%20licnosti-9.7.2018.pdf>.]

Живковић, Јасмина. “Доступност архивске грађе и заштита података о личности – промишљања о легислативи.” *Архивски гласник* 14 (2019): стр. 10-13. [Živković, Jasmina. “Dostupnost arhivske građe i zaštita podataka o ličnosti – promišljanja o legislativi.” *Arhivski glasnik* 14 (2019): стр. 10-13.]

Живковић, Јасмина. “Заштита података о личности као изазов у времену електронских записа.” *Архивски погледи* 1, бр. 1 (2020): стр. 53-73. [Živković, Jasmina. “Zaštita podataka o ličnosti kao izazov u vremenu elektronskih zapisa.” *Arhivski pogledi* 1, бр. 1 (2020): стр. 53-73.]

Summary

PERSONAL DATA PROTECTION, ACCESSIBILITY OF ARCHIVAL RECORDS AND HISTORY: “WILL THE PAST HAVE A NAME AND SURNAME?”

The more personal data we leave behind, particularly while online, the greater the (justified) fear of their misuse. The General Data Protection Regulation (GDPR) is a new European Union regulation which strives to reconcile the seemingly opposing and irreconcilable interests, so that the “data economy” does not suffer losses and that individual privacy is protected. Through the EU legislation, the legislation of both the EU neighbouring member states and non-member states (Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, Montenegro), and the legislation of the Republic of Serbia, this paper attempts to highlight the problems in archives that arise as a result of the application of GDPR in relation to the users of archival records. It aims to point out the methodological problems in researching the past and future historiography that may result from data protection, the right to modify and delete data, and the right to be forgotten. There must be limits to the use of personal data, but limits

pertaining to researching of what will become history must be minimal. These limits must be clear, precise and purposeful (only and exclusively concerning justifiable protection) and must not hold back science and insight about the past. Private individual interest must not be above the society's interest to take notes, to keep and make accessible, to understand and learn about its past.

Keywords: *archives; accessibility; use of archival records; archival records; privacy; personal data; classified data; history; historiography; past*

Translated by Marijan Bosnar